

MAROSVÁSÁRHELYI FÜZETEK.

TUDOMÁNYOS ÉS SZÉPIRODALMI FOLYÓIRAT.

SZERKESZTI ÉS KIADJA

MENTOVICH FERENC.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

IV

FÜZET.

(Második évfolyam)

MAROSVÁSÁRHELY, 1860.

AZ EV. REF. TANODA BETŪIVEL.

MICSODA ÁLLAT A VEGYTAN?

Balika Mihály Zugószállás helységének egyik érdemes polgára, paraszt gazda, mint minden lakosa a nevezett helységnek, hol csak a jegyző és pap viselnek káputrokat.

Nemigen nevezetes helység az, s az idegen utas, midőn áthajtat szekerével rajta nemigen csapja össze kezét bámultában, hogy mennyire haladott a műveltség (legalább a külső műveltség) Magyarországon. Ámde szalmafedelei alatt mégis több értelmesség honol, mint némely más három faluban, mely emeletes köházaival ragadja meg a látogató figyelmét.

Mostani szerény állapotában is azonban vannak más hason társai felett előnyei. Házai nem állanak oly árva pusztán, mint sok alföldi helységéi, melyekben úgy vannak elszórva az udvartalan, vagy legalább kerítés nélküli házak, mintha fergegeteg hajtotta, vagy árvíz mosta volna oda. Nem! Zugófalván minden ház udvarát csinos és sokszor ékesen font nádkertelés vagy tömött ördögczérna gyepü fogja bé. Többnyire kertecskéje is van mindeniknek, mely a háznépet egész éven át ki-

tartja zöldséggel és gyümölcsrel s még a városi piacra is juttat eladni. A kerített udvarról minden szemét a külön és egy alacsony kertkosárral kerített gödörben álló trágyadombra van takarítva, s a szép rendben, többnyire eresz alatt álló gazdasági eszközök mutatják, hogy a zugószállásiak a kedvező évszakon át nem dugják össze hivalkodva kezeiket. A helység határán egy ültetett ákászerdő a legkellemesebb hűs árnyékkal kínálja a szomszéd sikmezőn verőfényben dolgozó eltikkadt munkást, megtöri a szelek és viharok erejét s azonkívül tartós és egészségesebb tüzeléket ad a helységnek mint a tapasztott nád és gajdos szalma.

Többet is mondhatnék, de elég ez annak megmutatására, hogy az értelmiségnek s az ezzel karonfogva járó iparosságnak csakugyan látszanak nyomai Zugószálláson.

Mi fejthette ki, s minő környületek táplálhatták ezen értelmességet a nevezett helységben, azt ezúttal nyomozni sem időm, sem helyem, sem czélom. Hanem annyit mégis csak megemlíthetek: hogy az utóbbi időkben a helység ügyes, eszes jegyzőjének, és derék, jó papjának nem kis részök volt benne. Ezen becsületes papnak ugyan, sem valami különös nagy esze, sem felette mély tudománya nincsen. De a mi esze van, azzal lelkiismeretes buzgóságánál s emberszereteténél fogva több jót tesz, mint sok mások, kiknek egeket hasogató okossága csupán önhaszonkeresésök szol-

gálatára létezik. Tudománya becsét pedig abban leli, ha azt életgyakorlati céljai elérésére irányozza.

Hogy a két derék vezető a hasznos könyvek és lapok olvasását teljes erejükből kívánják terjeszteni s ezáltal az értelmességet gyarapítani, önként érthető. Bizonyoságot tchetek igyekezetök sirkeres eredményéről magam is, mint a ki egykori néplapom, a „Vasárnapi újság“ előfizetői közé tíz évig számláltam nemcsak a helységet magát, hanem némely külön gazdáit is. Bizonyoságot tchet Vas Gereben is, kinek „Falu könyve“ és „Falusi estvéi“ nem egy példányban vándoroltak Zugószállására. Még a pesti nagy hirlapok és a „Gazdasági lapok“ sem maradnak olvasatlanul azon, — BCU mondhatni Univers — mivelty helységben, hová jelen soraink is minden kétségen kívül elhatolandanak.

Világos, hogy ezen olvasmányok folytában nem egyszer felakadnak a zugószállási jó emberek. Nem is csoda. Mai időben az ismeretek oly temérdek számra és halomra szaporodtak, hogy ugyancsak rengeteg olvasás és tudományu ember lehetne, nem-hogy mindnyájokban, de csak nagy részökben is otthonos. Ha hát a zugószállási olvasók egyetnást nem értettek, egyen máson felakadnak, az, mint mondám, nem csoda.

De, csoda ám, vagy legalább nem mindennapi eset az, hogy helységökben szolgálatra mindig kész magyarázó, két olyan eleven szótár találkozik,

kik ilyes fenakadáskor minden embert, ha segédjükhöz folyamodik, tehetségök s tudományukhoz képest felvilágosítani mindig készek és szivesek. Mindig tárva is mindeniknek, mind ajtaja, mind keble, polgártársai bizalmas közleményei- s kérdéseinek elfogadására, miben csak sürgős hivatali foglalkozásaik gátolhatják őket. Méltán is, mert a hivatalos kötelesség minden embernél okvetlenül elsőséget igényel.

De másfelől az az értelmesség, melyről a zugószállásiakat főlebb dicsérem, állattatta velök is azt, hogy csunya dolog volna tőlök tanácsadók jóságával visszaélni. Ennélfogva maguk igen szerényen és gondosan megválogatják az időt, melyben amazokat tanulságos beszélgetés és kétségeik elosztása, vagy ismereteik pótlása végett megkeresik. De minthogy ezen beszélgetések, ezen kölcsönös közlekedések mindkét félnek mulatságot, örömet szereznek, nem sok nap, és bizonyosan egy hét sem mulik el, melyen elé ne fordulnának.

Midőn hát más helységiek, dolog szünetkor a korcsmába fordulnak be, egy pohár pálinka felhajtására, vagy egy itoze bor melletti pihenésre, a helyett a zugószállási emberek a jegyzővel vagy pappal váltanak egy pár szót, s bizonyosan jobban, vagy legalább is oly jól esik nekik, mint amazoknak a kábitó (vagy mint ők vélik, erősítő) ital.

Szerencsére nem volt Zugószállásán oly embertelen és haszonleső nagy birtokos, a melyenről

nem régiben hallottam mesélni. Ehhez tudniillik panaszra menvén a zsidó korcsmáros, hogy a helységbeli tanító-mester az embereknek házánál a feljebb neveztem hasznos könyvekből és lapokból felolvasásokat tart, s ezáltal a korcsma hasznát és az ital kelését tetemesen csökkenti, a hatalmas birtokos igen komolyan megfenyegeté a mestert, hogy ha még egyszer ilyesmit merészel tenni, legott — elcsapatja.

No hát a mi helységünkben, ez és sok más akadályok nem létezvén, világos, hogy olyas beszélgetések, minőket elébbi soraimban jellemzettem, ott igen gyakran folynak. A sok közül egynek magam is tanuja valék, midőn Zugószálláson megfordulván, régi barátomat a papot meglátogatóm.

Balika Mihály, kinek nevével nyitám meg ezen cikkemet, jöve a paphoz. Az idő aratás tájban és estve felé volt.

A kölcsönös köszöngetések és hogylétel felőli nemcsak szokásos, hanem igazán szives tudakozódások után, kérdé a pap:

— Nohát Mihály gazda, hogy üt ki az aratás?

— Közepesen biz a, tiszteletes uram; hiszem-tetszik tudni a magáéról, mert, gondolom, az sem lesz sokkal jobb a miénknél?

— Nem ám, Mihály gazda; de nem is csoda. Mert hiszen a tavasz és a nyár eleje nyakig vitt a lucsokba, mire majd aztán; mint látjuk, oly szárazság következék, hogy harmatot, esőt márcsak emlékezetből ismerünk. Mi több a sötös meleg a ga-

bonaszemet épen zsongéjében, sőt tejedzésében kapá s össze is aszalá. Ennélfogva félhetünk, hogy keresztjeink még rozszabbul eresztenek, mint termettek.

Bölcsen mondja, t. u. de hát a szegény gazda mit tudjon tenni az ily mostoha időjárás ellen?

—Maga az időjárás ellen, Balika uram, épen semmit sem tehetünk; hanem én azt vélem, hogy egy jól elkészített, minden tekintetben tökéletesen megmivelt földben a vetés még a rozsz időjárásnak is sokkal jobban ellenállhat, mint egy olyanban, amelyet csak amugy téltul javítottak és dolgoztak meg. Ennélfogva, azt tartom, legjobb lesz, ha földjeinket, gazdaságunkat lehetőségünk szerint javítjuk magunk, s más példáján okulunk; a jó tanácsot, akár élőszóval, akár írásokból jusson tudomásunkra, meghallgatjuk, követjük, s a többit isten jóvoltára bizzuk, „kinek tudta nélkül egy veréb sem esik le a házfedélről!“

— Hiszen nem is mulasztjuk el azt mi, t. u. ! Mi, a Pestről jövő lapokat, mikor csak reá érünk, szorgalmasan olvasgatjuk vagy hallgatjuk olvasását. De lássa t. u., sokat nem is értünk belőle. Aztán — itt kissé megvakará fejét Balika. M. — hogy az igazat megvaljam, azok az urak, kik ott a szobában, a meleg kályha mellett kényelmesen irogatnak, míg mi ott künn a mezőn, hidegben, melegben, esőben szélben tikkadozunk, mégis minket gyakran feddenek, korholnak: vádolnak, hogy lusták, konokok vagyunk; hogy az apánktól látottaknál tovább menni, az idővel ha-

ladni nem akarunk. Pedig — megcserepzett tenyerét mutatván — im a bizonyosságom, hogy én dolog kerülő nem vagyok, és — ekkor öszbe elegyedett haját és bajuszát illeté — ezek megmutatják, hogy az idővel jócskán haladok.

Utóbbi szavait oly hamis mosolygással kíséré Mihály gazda, melyből ki lehetne venni, hogy ő bizony jól tudja, mit értenek „azok az urak“ az idővel való haladáson, hanem csak egy kicsinyt komázni akar. A pap pedig felele:

— Soh'se aggódjék azon kelmed M. g.; mert hiszen meg van írva, hogy az Isten kit szeret azt látogatja meg olykor, s az apa is azt a gyermekét dorgálja legtöbbször, kit leginkább szeret. Így tesznek azok az urak is.

Aztán ha kelmednek, s általában dicsérettel mondhatom a helységünkbelieknek nem is szólnak ama korholások; léteznek fájdalom, elegenden, kiket egy kissé mostohán kell felrázni kényelmes, de káros álmukból.

— Meglehet t. u., de van nekem még más elakadásom is, és tulajdonképen ezért alkalmatlankodám én idejöttemmel t. uramnak. A lapokbeli értekezések gyakran utasítanak minket valami vegytanhoz, a melyben nagyon sokat látszanak bízni. Szeretném én már tudni, micsoda állat az a vegytan? Avagy talán valami igen-igen tudós gazdasági professor, mely előtt a többiek mindnyájan kalapot emelnek?

Mondám már feljebb, hogy Balika uram tréfás ember, hanem a pap ez utóbbi tréfáját nem érté el,

vagy nem akar á elérteni, hanem komolyan így felele:

— Nem állat biz a, sem nem ember, M. gazda! hanem egy temérdek nagy tudomány, mely az ipar minden ágainak, a gazdaságnak úgy mint a kézi mesterségeknek és gyári üzleteknek képes adni elveket, szabályokat és jó tanácsokat.

— No hát, ha terhére nem lennék t. uramnak, kérem magyarázza meg nekem, miben áll az a hasznos tudomány?

— S hát nem tudja kelmed?

— Nem ugyan én, s csodálkozik rajta t. uram?

— — Hogy ne csodálkoznám, hisz a kelmed unokája, a kis Jancsi, többet tud a nagyapjánál! Hallja csak mit tanul ő az iskolában.

(A pap ekkor elévön egy szélesen elterjedt iskolai könyvet és olvasá:)

„Mi a vegytan? A vegytan az, midőn vagy több testet összevegyitünk, vagy valami testet a maga részeire oszlatunk.

Micsoda eszközökkel vitetnek véghez a vegytani készülétek? A vegytani készülétekhez az eszközök igen egyszerűek, t. i. üvegek, görbe üvegek, csészék, csövek, tölcserék, gőz, gyánta, dugaszfa, tégely, mülampa, iránylű, mérleg.“

— Jaj, badar beszéd ez t. uram! Engedelmet kérek, de már ha kipottyantám, azt is csak utána mondom, hogy ha unokám csak ezt tudja a vegytanról, úgy még most sem cserélnék tudományt vele.

— No hát én mondok még egyet kelmednek, Mihály gazda, ha azt is badar beszédnek nem nevezné?

— Isten mentsen! t. u.

— A vegytanár, vagy az, a ki a vegytant igen jól tudja, csodadologokat mivel B. uram! földből, kőből vasat, aranyból port csinál, a tüzből vizet, a vízből tüzet hoz ki; a legfelségesebben illatozó szert egy kis fogással a legdögletelesebb, orrtekerőbb hüdösséggé változtatja. A cukrot megfőzi s erős méreggé varázsolja át; ellenben két csipős, marós mérget összetölt s a vegyíték a legártatlanabb, hasznosabb, sőt nélkülözhetlen anyaggá válik. Egy üres üvegpalaczkot ad kelmed kezébe s midőn kelmed annak dugóját kihuzza, láng tódul elébe az üresnek látszó edényből. Továbbá egy kis levet kever, egy pár pléhdarabot belé márt, drótot ragaszt hozzá s ezzel kösziklákát repeszt, a köszenet világító nappá tüzesíti, s hireket, izeneteket küldöz vele villámsebességgel száz meg száz mértföldekre.

— Eleget mondott t. u. és igen bámulom mit mindent képes véghez vinni az a tudomány s tudója; de hogy őszintén megvalljam, t. u. még sem mondá meg nekem, miben áll az?

— Nem ugy-é Mihály gazda? váraкоzzék csak egy kicsinyt, hogy tegyek egy kérdést. Ha egy nagy városi gyárnok vagy kereskedő, ki soha búzát lábán nem látott, vagy ha látott is, nem tudná hogy azon terem a kenyér, ha egy ilyen mondom, kelmedhez jőne s azt kívánná, hogy mondja meg: „miben áll a gazdaság?”

Mihály gazda újra fejét vakarintá s egy kis idő várva mondá.

— Szóval ugyan, kivált röviden, nemigen tudnám kibeszélni neki; de ha elhordozhatnám földemre, réteimre s megmutogatnám neki a szántást, vetést, aratást, kaszálást, gyűjtést, meg a cséplést; aztán ha majd látná marháimat, lovaimat, juhaimat, sertéseimet s termesztett gabonámat, reményelem, hogy mindezekből valahogy csak megértene. Vagy mit vél t. u.?

— Én azt vélem, kelmed sem kívánja már tőlem, hogy rövid szóval megbeszéljem, miben áll a vegytan.

— Nem én ugyan; de ha t. u. is elhordozna engem abban a műhelyben, hol az említette csodadolgokat készítenek, mint én hordoznám ama városi embert, talán én is többet látnék s értenék.

— Bajosan értene Mihály gazda annyit abból, mint ő a kelmed gazdaságából!

— Hogyhogy t. u.?

— Járt már kelmed szeszgyárban ugy-é?

— Jártam egyszer kétszer, alkalom szerint.

— Értett-é sokat abból a mesterséges szeszgépéből?

— Igazán szólva igen keveset, pedig magyaráztak is valamit róla; azonkívül a pálinkafőzéshez is tudok egy keveset.

— No, lássa, Mihály gazda, ott abban a vegytani műhelyben, vagy a mint szokták nevezni: laboratoriumban száz meg száz nagyobb és kisebb gé-

peket, kállanokat, edényeket, csöveket, leveket lát-
na, melyekkel való helyes és gyors bánásnak meg-
tanulására maga a vegytanár is egész életét áldozta
s mégis sok tanulni valója van hátra. A kelmed feje
szintugy elbódulna belé s szintugy iszonyodnék még
meg is kezdetni a magyarázatot: mert míg a
másikat hallgatná, az egyiket már ei is feledte volna.

Balika uram harmadszor is megvakarintá fejét,
s hosszasra gondolkodás után mondá:

— Miért utasítanak hát azok az író urak minket
oly tudományhoz, melyet nemcsak tudni nem va-
gyunk képesek, de még mivoltáról fogalmat szerez-
ni is oly bajos?

A pap elmosolyodék és felelé:

— Reményilem, hogy beszélgetésünket folytat-
va meggyőzhetem kelmedet arról, hogy azoknak az
uraknak mégis igazok van. Mondja meg nekem Mi-
hály gazda, mikor kelmednek ügyes bajos vagy pe-
res dolgai vannak, hová folyamodik tanácsért?

— A jegyző urhoz, és ha ez nem bir elégsé-
ges véleményt vagy javaslatot adni, az ügyvédhez.

— S az ügyvédben tulajdonkép nem az ember-
hez, hanem azon tudományhoz folyamodik kelmed,
melyet benne gondol lakni, ugy-é?

— Természetesen.

— Arról a tudományról pedig, melyet törvény-
tudománynak neveznek, alig lehet kelmednek sokkal
terjedesebb és mélyebb fogalma, mint a vegytan-
ról. Ne szóljon semmit, látom a szeméből, hogy
ez ellen volna egy pár ellenvetése. De édes Mihály

gazda, mit kelmed a peres dolgok rendéről tud, az még épen úgy nem tudomány, mint a pálinkafőző zsidó tudománya nem vegytan vagy kémia.

— Veszem már észre, hová megy ki t. u. és megadom magam.

— Menjünk hát tovább. Az orvosi tudományról sincs kelmednek más fogalma, mint az, hogy látja mikép rendel orvosságot a betegnek a doktor, melyet a patikában készítenek meg, ha a háztól ki nem telik. Mellesleg megjegyzem, hogy egy falusi gazda jól rendezett házánál legalább a helység határán termő orvosi füveknek szárítva, s egy pár legszükségesebb patikai szernek mindig készen kellene állani, hogy hirtelen eléforduló szükségben rögtön hozzá lehessen nyulni. Sokszor nagy bajt lehetne ezzel megelőzni.

— Bölcsen emlékeztet t. u., tüstént rendelést is teszek erről otthon. Mert reménylem, hogy unokámat csak megtanítják az iskolában azon füvek ismeretére?

— Meg kellene biz azt M. gazda. Hanem hagyjuk e tárgyat máskorra. Most hát csak azt mondom, hogy kelmed az orvosi tudomány ismerete nélkül is jól tudja mikor kell a doktor segélyéhez folyamodni, nemde?

— Adja Isten, hogy minél kevesebb alkalmam legyen reá t. u.!

— Magam is azt kívánom M. gazda! És már most még csak egy példát mondok. Kelmed mint jó keresztyén, hitének ágazataival és vallása főparancsával igen is ismeretes. De azért azon tudományról,

mely az elébbieknel nem kisebb terjedelmü, a hit-tanról vagy is theológiáról, igen kevés fogalma van kelmednek, ha jól vélekedem?

— Ugy van, azt t. uraimékra bizzuk.

— Azonban mégis jól érzi kelmed lelki bánatában és testi fájdalmaiban azon pillanatot, midőn a vallás vigasztalásai a hit biztatásai, mint lelki gyógyszer nélkül szükölködik, és hozzám jön, vagy ha testi erőtlensége azt nem engedi, magához hivat, hogy azokat kelmednek kiszolgáltassam, felháborodott kedélyét megnyugtassam. Nem jól mondom?

— De igen is helyesen mondja t. u., hálával vallom, hogy nem egyszer tapasztaltam ebbeli boldogító munkálkodását.

— No már, hogy példáim alkalmazására szálljak, az okos gazda épen úgy folyamodik szükségében tanács, utasítás és biztatás végett a vegytanárhoz, mint kelmed a maga idejében a törvénytudóhoz, orvoshoz vagy lelkészhez.

— Értem már eddigelé, t. u., hanem engedelméből egy kis különbséget látok a dologban. Azt t. i. hogy azt ugyan jól tudom, mikor kell folyamodnom a t. u. nevezte tudós emberekhez: de hogy micsoda eselben és állapotban menjek tanácsot kérdeni vegytanárhoz, azt kitalálni most sem birnám. Nyilván azért, hogy én nem vagyok okos gazda.

— Azt nem akartam mondani. Egyébiránt a legokosabb ember sem okos mindenben egyformán, s ha kelmed e tárgyban, mely egész Európában még meglehetősen új, nem szerezhett tapaszta-

tokat, annak kelmed nem oka. Igyekezem én ezen tapasztalatok hiányát kelmednél alkalom szerint pótolni s felvilágosítani aziránt, hogy minő esetekben adhat hasznos tanácsot a vegytanár. De lássa, mostani beszélgetésünk már jó hosszúra terjedt, ha egyszerre igen sokféléet beszélnek össze kelmednek, csak megzavarodnék a feje, a helyett hogy fogalmai tisztulnának. Azon kívül egy ritkán látott vendégem, egy régi jó barátom is van nálam s az is igényli társaságomat, ennélfogva nem veszi rossz neven, ha mai beszélgetésünket berekesztem.

Ezzel Balika uram köszönettel bucsút vön. Én pedig a mit feljegyezgettem, ezennel a hogy tudtam elmondám.

BCU Cluj / Central University Library BRASSAI. *)

*) Birjuk a köztisztelőben álló szerző azon becses ígéretét, miszerint e tanulságos beszélgetést, mely egy megszüntetett népies irodalmi vállalatban pár évvel ezelőtt Pesten megjelent volt — „Füzeteinkben“ több számon keresztül folytatandja.

Szerk.

ÚTI VÁZLATOK.

VI.

Róma 1857. Februarius.

Eljött a carneval, az oly híres római carneval, egész fergetegével ama fehér pornak (ugynevezett confetti-nek) mit azon alkalommal egymásra szoktak szorni, és egész rajával a bokrétáknak és apró ajándékoknak, melyeket kölcsönösen dobnak és adnak egymásnak a gyermekjátékot üző emberek; és lejárván, eltűnt az, a nélkül, hogy én csak egyetlen levelecskét is szántam volna számára vázlataimban. Leírása a legjobb alkalmat szolgáltatva volna, szabadmezőt nyitni, valaki olyan tollának, ki tüzőn-vizen írni akar. Sőt, meg vagyok győződve felőle: leírása, az arra képes kézből, igen kellemes olvasmányt nyújtott volna az olvasók legnagyobb részének. Hiszen ha reágondolok: most is tánczolvá, ugráncsolva állanak előttem nevetséges és néha elemés alakjai és jelenetei. Mintha látnám miként szorják a confettit, épen oda hol a legcsinosabb gunyák vannak, épen oda, hol leginkább félnek attól, épen oda, hol leporozni kezdték magokat. Mintha látnám egyegy kellemes arcz felé, hogy repültek a virágok, kinek boldog és boldogtalan, ismerős is-

meretlen siet bemutatni figyelmét; és miként kapkodják a bokkrétákat, melyek szép kezekből repülnek ki. És mintha látnám most is azon ünnpélyes szertartást, melylyel a carneval egybe van kötve. Az aranyos senatori hintókat, a katonaságot sok dobbal és csengő zenével, a sokaság közt, nagy actioval, végig vágató lovasokat, és a végén, magokat azon csudálatosan felczifrázott szabad lovakat, melyeket végig riaszt és kerget a zajosan kurjongó közönség, megnyílt sorai közt. — Egybe lehetne kötni leírását komolyabb megjegyzésekkel, hogy azok, mint setétebb háttér, a carneval eleven színü képeit annál inkább kiemeljék. Pl: meg lehetne emlékezni azon nevezetes igazságról, hogy sok dolog van mit ha egyes csinál bolondság, — ha százezerek csinálnak és milliók . . . divat . . . Ha mindnyájan ugyanazon tévelygésben, vagy ugyanazon eszme behatása alatt vannak az emberek mindig azt tartják tévelygőnek ki más, idegen állást foglal el magának legyen bár felfogása helyesebb vagy helytelenebb a közönségesnél. Sok más ily nemű megjegyzés után azt is oda lehetne tenni, hogy csakugyan igaz az, mit egy előbbi levelemben irtam, hogy az olasz igen nagyon szereti a zajt. — Mindezeket azonban én mellözöm és megmaradok saját tárgyaímnál. —

Negyedik levelem ez Romából és mégis mindösze nagyon keveset irtam magáról Romáról. Nem onnan van pedig ez, mintha az itt találató nagyszerü ro-

mok és részint olyan építész maradványok meg végtelen becsü gyűjtemények, melyekhez az újabb világ szakértői egész tisztelettel járulnak, nem érdemlenék meg a figyelmet — épen nem; — de, én nem vagyok sem építő, sem szobrász, az én ítéleteim ezen tárgyakban csak olyanok lehetnek, minőket akárki, ki nézni és látni szokott, a figyelmét elfoglaló tárgyakról teszen. Szárazon leírni ezen régiségeket, az illető vizsgálatok, kutatások jelen eredményeit: — imé! a colloseum ilyen meg amolyan hosszú és magas, ebből és amabból az anyagból van építve, ez és amaz építette; erre meg amarra használták és ez meg amaz változáson jött át, — mind nagyon érdekes lehet mint adattömeg annak, ki vizsgálatait azok alapján akarja vinni; úgy látom azonban, helyöken ezen úti vázlatokban teljességgel nem lennének. Megkísértem azonban a meglevő maradványokból egypár jellemvonalára következtetni az alkotóknak; — mintegy olyan formán, valamint a földalakulást kutató a sziklázatokból, rétegekből, őskori maradványokból következtet a vén föld ifju korára.

Hol kezdjük feladatunkat?

Ha körül nézünk azon megjegyzést kell tennünk, hogy a régi építményekből legépebben a diadal-ívek, mulató házak, és temetkezési építmények maradtak meg.

Különös dolog! — Miért a dicsőség, a hatalom tényeinek oly tömör emlékeket, oly tartós építményeket szentelni? Talán azt gondolták: a kövek erősebbek az emléknél, az eszméknél, és az utókor csak

a diadalívekről fogja ösmerni a Szentföld, Aegyptom, Dacia sat. meghódítóit?

Különös dolog! oly tartósan voltak építve a mulatóhelyek, (különösen a circusok és fürdők), hogy azok minden ókori építmények közt legépebbek. Azt jelelik-e ezen nagy gonddal készült rengeteg épületek, hogy a néhány órát tartó, kevéssé nemes mulatságok mily nagy becsben voltak azon időben? Vagy azt, hogy az élvezet-iltas végtelen nagy várost folytonos mámorban tartani egyesek részéről részesültek oly nagy figyelemben.

Különös dolog! — Oly sziklaerős építményeket temetkezőknek készíteni! Nem egy esetben a temetkezési emlék megmaradt, és habár tudott, de ismeretlen porokat fednek az érczkemény falak, melyek az időt feltartóztatlan munkájában megakasztani látszanak. Ezek midőn nem eszmének jelképzői, csak földi porokat fedeztek, úgy maradtak fenn mint folytonos hirdetői a régi kegyeletnek, vagy tán hiúságnak.

De ugyan hová lettek a régi templomok; hol vannak a régi középületek? Romjaíra is nehéz legnagyobb részének utalni. Vagy nem voltak azok oly gonddal emelve, mint az említett építmények, vagy inkább ki voltak téve az ahhoz kötött eszmék miatt, vandalkezek pusztításainak.

A diadalívek Róma hanyatlásnak indult korából valók.*) A nagy Rómának nem volt szüksége köem-

*) A Rómát illető adatok majd mind Murray „Rome and its environs” című jelés munkájából vannak véve.

lékekre : maradandóbban, mint kőbe lehetne; vannak feljegyezve tettei. Hiában akarták a szilárd épületekkel magoknál megállandósítani a későbbiek a dicsőség fényét: durva anyagi eszközökkel, nehéz köhalmazokkal, nem lehet azt tenni. A szellem elszállt, és most úgy állanak fenn a diadalívek, mint a régi előtest vázának és a sülyedő kor kinövéseinek maradványai. Megkísértették a régi dicsőség álköntösébe is öltözni, mint erre példát mutat a Constantinus diadalíve. Ez ugyanis, vagy Trajanusnak egy diadalíve, melyet magáévá változtatott Constantinus, vagy, csak nagyobb része van egy Trajanus számára készült diadalívből készítve. Miként, azonban, a pávatollakkal ékeskedő szajkónál, úgy elűt itt is a bitorolt dicsőség a valóditól. Nem szükség hogy az ember szakértő legyen arra, hogy megtudja különböztetni a régebbi részeket, alkotnitudó kezek faragásaival, a felsőbb (későbbi) meredt és kifejezéstelen ékitményektől. A kik jártasok a régiségek vizsgálatában azt mondják, hogy a csinos részek a Trajanus diadalívéből valók és csak az idomtalan darabok jelölik valójában Constantinus dicsőségét. Ezt tudva egészen más benyomást teszen, reámnézve legalább, mint a mit bizonyosan tenni akar: mint a féktelen hatalom feszenegő visszaélését, mint az ősi dicsőség iránti kegyelet eltűnése tanujelét tekintem e diadalívet és megvetem az eljárást.

Három diadalív van jelenleg jobb karban: a Constantinusé — melyről éppen megemlékeztem, — a Colosseum mellett. Egymás, a Titusé, melyet

a senatus és a nép emelt (mint a felirat mondja) Titus császár tiszteletére, megakarván örökíteni Jeruzsálem elfoglalásának emlékét. Ez a Via-Sacra-nak tetején van. Legszebbnek tartják, és nagyon érdekes az azt ékítő és a Szentföld elfoglalását illető faragványokért. A harmadik a Septimius Severus diadalíve a Forum Romanum éjszaknyugoti szegletén.

Ugyanitt megemlítem a diadal- és emlékoszlopokat is. Ezek ugyan mint építészeti művek a világért sem tartoznak a diadalívek mellé, de azok valamint ezek, egyes emberek és tények dicsősítésére vannak emelve, és így: ha nem is anyagi, de szellemi rokonságban állanak egymáshoz.

Legérdekesebb ezek közt a Trajanus oszlopa. Ez nemcsak a művészeknek ad érdekes tanulmányt, mint Apollodorus nagyszerű műve, de méltó figyelmét érdemli ki a történészeknek is; a kik a csavarosan fölfelé vonuló faragványmenetben számtalan történelmi adatra találnak. A faragványok a Dák háborút tárgyalják, és hogy mennyi mindent fejezhetnek ki csak onnan is lehet képzelni, hogy 2500 emberi alak van rajta. — A Piazza Colonnán emelkedő oszlop utánzása ennek nagyság, alak és diszítés tekintetében. Csak hogy Marcus Aurelius Antonius tiszteletére, a Markomannok legyőzése emlékére van építve.

Örökké rossz jelnek tetszik nekem az, ha majmolást látok. Örökké kérdezhetném az illetőktől: nincsen-e esze, hogy azt akarja előadni, mit más gondolt? — nincsen-e ereje, vagy bátorsága azt hasz-

nálni, hogy idegen lábokra akar állani? — És legroszabb jel az utánzás a művészetben, melynek nélkülözhetlen alkatrésze nemcsak az, hogy szabad röp-tén járjon az ész, de másoknak is lelket kölcsönöz-vén az, hogy saját alakjait megelevenítse. — Rosz elővéleményemet igazolja ezen esetben a szakértők kevésre becsülő ítélete.

Van még egy ily nemű oszlop: a Forum Ro-manum előtt álló Phocas oszlopa. Nem igen tudok róla érdekést mondani: ha csak, nem említem a sok vitatkozást, minek ez tárgya volt; — vagy azon gya-nút hogy erre is egy sokkal régebbi oszlop volt bitorolva.

Van ezen kívül több (szám szerint 14) Obelisk a város különböző részeiben, nagyobbára pia-czokon felállítva. — Ugy látszik, hogy ezen inkább különös, mint szép oszlopok nagyon felkeltették volt a romaiak érdekét, és azt kielégíteni császáraik újra meg újra hozattak a messze délkeleteni diadalaik ta-nujeléül Obeliskeket. Némelyeken ezek közül hie-roglyph-ek vannak, — másokon nincsenek. A hie-roglyph-ek ezen talányos képes beszéd, azok nagyobb részén, mint állítják, már meg van fejtve; — de nem mindeniken.

VII.

Róma 1857. Februarius.

Nézzük már most a mulató-házakat. Ezek sok mindent mondhatnának el a bennök mulatókról.

Mulatság! Mi az a mulatság? Mindennap találkozhatni vele és még is ezen közönséges dolog nincs úgy meghatározva, hogy minden külön egyéniség, saját észjárása szerint a meghatározásból ne hagyja el, vagy ahhoz újat ne tenne.

Egy kinlódó hegedű czikornyás hangjaiból, vagy a búsongó furulyaszóban, sőt a dunnagó csimpolya mellett is mulatságot lel havasi közemberünk. Mulattában kurjongatva rugja a tánczot, meg-megforgatja szive választottját közbe-közbe, hoszakat hajtván a pálinkás üvegből. Ez mulatság; ki tagadná azt? De, merőben más valami ez, mint azon élvezet, melyet érez valaki midőn igazán művész színészt látva, együtt érzi át szerepe minden érzelmét; — együtt örvend a nevetővel és könnyekre fakasztja fájdalma. — És mulatságból, mindkét fennebbitől merőben különböző, másnemű, de fontos mulatságból dolgozhatik a művész művein: fontolva gyűjti öszve az egyes eszméket, gondal illeszti öszve az egybetaláló részeket és a bévégzett egész előállítását, megelevenedését leirhatlan kéjérzéssel kíséri.

Látnivaló a mondottakból, hogy a hány felfogás, a hány helyzet, a hány a miveltségi fokozat: annyi neme és számtalan árnyalata van a mulatságoknak. És könnyen meg lehet érteni, hogy mindazon eszközök, melyek mulatság teremtésére vannak készítve, valamint egyfelől, következtetést engednek a mulatság nemére, minőségére, — úgy, másfelől igen érdekes adatokat szolgáltathatnak a mulatozó jellem-

vonalaít, műveltségi állását, észjárása sajátságait illetőleg. Igen, a mulatóházak, ha megszólalnának rendkívül érdekes dolgokat tudnának elbeszélni, de romba dült és néma maradványaik is sok mindenről tanuskodnak, sok mindent adnak értésére annak, ki figyelmére méltatja azokat.

De lássuk előbb magokat a romokat, hogy aztán beszélhessünk ily nemű következtetésekről.

Nem lehet mással, mint a Colosseummal kezdeni. És pedig semmiről sem nehezebb helyes képzetet adni az olvasónak, mint éppen a Colosseumról. Sokszor elvesz a leírt tárgyak nagyszerűsége és alakja a sok szám és sok szó közt... Valahol azonban el kell kezdeni! — A Colosseum egy rengeteg nagy, hatalmas kövekből és közbe téglából emelt circus. Udvara alakja körkör (ellipsis), és onnan, a szabad ég alatt levő ülései, lépcsőzetesen emelkednek fel toronymagasságra körös-körül. Udvarán tartatták, hasonlólag szabad ég alatt, a játékokat. Nagyságáról semmit sem mondok egyebet, mint hogy az újabb számítások szerint 87 ezer nézőt fogadhatott bé. — A nagyszerűségben van ezen romnak fő disze, és hogy majdnem 2000 év súlyát hordozza, abban áll fő érdeke. — Régebben ugyanazon helyen, melyen ezen végetlen nehéz épület áll, mocsár volt. A mocsárt betöltötték és Kr. u. az első században emelkedett helyén ezen ugynevezett Amphitheatrum Flavium. Mint állítják sok ezer fogoly zsidó munkálkodott építésénél, kik az elpusztított Jéruzsálemből kerültek ide. — Midőn Titus császár megnyitotta 5000 vadállá-

tot öltek meg: összesen a játékfövényen, az ünnep megülése csaknem 100 napra terjedvén. — Azután 400 évig volt a gladiator-játékok színhelye. A keresztények üldözése alatt irtoztató kegyetlenségek tanúja. A VI. században még épen, a VIII. ban még meglehetősen állott. A középidőben erőssége is volt a római nagyoknak, de már mint rom; későbbre pedig három roppant nagy palota épült falainak egy részéből. V. Sixtus és XI. Clemens pápák gyárrá akarták egy részét átalakítani. Egyik vállalat sem sikerült. Végre XIV. Benedek 1750-ben azon keresztény martYROK tiszteletére szentelte az épületet, kik benne veszték el. Jelenleg gond van arra hogy többet ne romoljon, tisztán van tartva, — sőt igen sok dülédező része igazítottatott ki. Udvarán köröskörül 14 szentkép van és közepén egy kereszt, mely minden esőkért 200 napi bünbocsánatot ad.

A Colosseum rendkívül érdekes rom, nem szólhatok azonban igen hosszason róla, különben, ugyanazon mértékszerben beszélve a többiről nagyon terjedelmesekké válnának leveleim. Menjüük tehát másokra által. ---

Ha csak egy pillanatot vethetnének olvasóim az ugynevezett Caracalla fürdői romjaira többet látnának és értenének meg belőle mintha órákig olvasnák annak legpontosabb leírását. Ha egy végtelen nagy épület egy valóságos labyrinthus felfogásár a papiros betűire van valaki utalva, kitartó figyelemmel is gyakran órákat kell tanulmányoznia, hogy helyes képzetet szerezzen magának róla. És hátha még a la-

byrintus romba van dőlve? ha csak romjainak van leírása, — ha azok, kik hetekig és hónapokig tanulmányozzák is csak tapogatózva, csak találgatva járhatnak el munkájokban? Bátran lehet állítani, hogy oly nemű kutatások sőt még eredményeik sem ilyenemű vázlatokba valók.

A következőket vélem megemlítendőknék a Caracalla fürdőit illetőleg.

Oriási romok! Mint állítják 710 láb hoszu és 470 láb széles volt az épület. És minő magas! Toronyfalak állanak osonkán és szabálytalanul egymás-mellett, melyek hajdan a pompás termeket képezhették. Most csak elbeszélük; hol volt régen az úszoda, hol voltak a társalgó termek, a színi és más játékok helyiségei, a gőzfürdő. Reámutatnak egyes bemélyedésre a hideg falak tövében és pompás oszlopokat emlegetnek, melyeket azokban letek volna, és így, a többi szobor helyeket is ily nemű művekkel tölti be a képzelet. Most mindazon pompából nincs egyéb mint imitt-amott egy-egy kevés mosaik maradvány. Alatt hevernek ugyanazok nagyobb részint a porban, a sutban, vagy apró kis növénykéek fedik, mert a természet az enyésző dolgok alapján újat teremt, de azon mosaikok, melyek jelenleg alant hevernek régebben nagyobb részint a termek mennyezeteit díszítették. A magasból nagyon alákerültek; de ilyen a sors kéréke.

Midőn az ember bámulása tetőpontjára hágott volna a pazar fényűzésre gondolva, mely egy fürdőházat ékitett, a városra mely képes volt elég vendéget adni egy ekkora fürdő és mulató intézetnek, —

a roppant falakra és vízvezetőkre figyelne, melyek biztos jelei nemcsak a fényűzésnek, a gazdagságnak; de annak is: hogy Romában meg volt állandósulva, és nem egy eltűnő jelenség volt, a hatalom, akkor figyelmeztetik reá, hogy ez a világért sem magára van Romában, sőt több másoknak vannak megromjai, és pedig még nagyobbaknak is.

40000 keresztyén dolgozott kényszerített munkát: az akkori úraknak; a Diocletianus-ról nevezett fürdő építésénél. Építettek is nagy házakat! Két annyi vendéget tudott ez egyszerre ellátni mint a Caracalla magában is rengeteg intézete: egyszerre többet 3000 nél. A fő- meg a mellék-épületek kerülete majd egy angol-mértföld. Egy terméből egy pompás templom alakult Michel Angelo útmutatása szerint; egy másból hasonlólag istenháza, de kevésbé érdekes; emez utóbbinak megfelelő terem jelenleg.....raktár. Legnagyobb része pedig az épületnek majdnem felösmerhetlen köhalom, néhol szédítő magas és ijesztő széles boltozatok egykori létezését sejtetvén.

Remélem nem sokalták meg olvasóim a fürdőkről megjegyzéseimet: megint fürdőkről akarok írni; azokról, melyek Titus fürdői nevet viselnek.

Régi dolog az, hogy a haldokló oroszlányt meg- rugta az idomtalan számár. Ezen találó képes beszédnek szavakba foglalását nem hagyta a későbbi nemzedékekre az ókor. Volt már akkor elég anyaguk ezen örökigasság feltalálására.

Titus fürdői a Maecenas palotája felibe emelkedtek. Valaha gonddal épült, pompás lehetett amaz

első, most semmi egyéb nincs belőle, mint a későbbi romok alatt régebbi mosaik-nak kevés maradványa. Oly kevéssé voltak már számba véve az ezen helyen lévő legrégebbi épületmaradványok Nero idejében, hogy a régebbi mosaikra új falat emeltek. Nero pompás palotát emelt a Maecenas háza felibe, — oly pompást hogy a fényes és dús császári Rómában „aranyház“ melléknevet kapott. Titus a császári palotát közfürdőre változtatta. Lehet képzelni, minőnek kellett lenni egy olyszerű mulató házból épült fürdőnek; kivált ha meggondoljuk, hogy Titus még meg is nagyítottta! Romjai után tervét biztosan meghatározni nem lehet, de mesés terjedelemről szóló gyanításokkal és régebbi adatokkal állanak jelenleg a néző elibe. Hogy a számár rügást is elmondjam: a középídőben a porban és sutban heverő régi nagyság emez érdekes helye t o l v a j b a r l a n g volt.

Elgondoltam midőn megnéztem eme romokat, hogy az életnek képét adja elő sorsuk. Porba dül a hatalom és romjai felett új emelkedik a divatos hatalom minden cziczomáival ragyogó, és majd az is eltűnik; más utódoknak adván helyet. — Az alattvaló háza helyét uralkodó foglalja el, későbbre a hely átalakul, hogy a nagy tömegnek szolgáljan mulatságára; és Maecenas lakhelyén rablók tanyáznak a végén. —

Különös dolog, hogy annyi pusztulás annyi romlás közt folytonos becsülésben részesül a gondolkozó fejek részéről, és mindig bámulatra ragadnak, a művészet tökélyes maradványai.

Mily biztos jele ez annak, hogy a gondolkozó fejek csak olyanok voltak régen, mint most. Ugyanazon módon határozták meg mi a szép, mi a nemes, és bizonyosan — nem tekintve aprólékos dolgokra, — azt is mi a helyes, mi a jó. És, a művész nemcsak tisztába lévén önmagával, de kifejezni is tudván gondolatait, érzelmeit, most is talál utódokra, kik megértik beszédét.

Ilyen valóságos megtestesült költői beszéd, mely a művészet nyelvén szól, a Pantheon De imél egy más fürdőhöz értünk. Mit? A Pantheon fürdő, hisz a Pantheon egy ház. Az és pedig régóta egyike a legpompásabbaknak; — de azon kör alakú gyönyörű terem, majdnem hibátlan oszlopszatával, — miként a hozzáértők szokták mondani, — és azon pompás kúppal, melynek csak Sz. Péter egyháza kúpja vetélytársa, régebben előterem volt: Agrippa fürdőjének előterme.

Nem szólok már külön több fürdőről pedig még vannak mások is. Az útvezérek a fennebbieken kívül beszélnek még a Constantinus, Nero, és a Severus fürdőiről. Nem végezhetem azonban be ezen mulatóhelyekről szóló leveletem, hogy meg ne említsem névszerint azokat, melyeket még az eddig felhozott mulatóházakon kívül ismernek. Ezek: a Balbus színháza, Rómában a legkisebb; 11600 nézőnek volt benne helye. Marcellus színháza, Pompejus színháza, Statilius Taurus Amphitheatruma. Az ugynevezett Amphitheatrum Castrense (a katonaság mulatóhelye), ezeken kívül voltak a Romulus, —

Agónalis, — Flora, Salustius és Nero circusok. És, hogy egyet se hagyjak el azok közül, melyek az előttem lévő könyvbe feljegyezve vannak, ide kell mellékelnem még: a Circus maximust, mely nem kevesebb mint kétszázezer nézőt fogadhatott be.

És most szabadjon a mulatóhelyiségekből a mulatókra következteni.

Ennyi és oly rengeteg nagy mulatóhelyek közül tudták azokat megnépesíteni?

Kétféle ember mulat: az, ki a nap fáradozásait kipihenni, életrendébe egy kis változatosságot önteni mulat, — vagy az, ki nem tudja mit csináljon idejével, a ki magát napról napra az élvezet bizonyos mámorába kívánja helyheztelni, mely nélkül az élet neki semmi. Ha már csak idomtalan nagyságát is tekintjük ezen régi mulatóházaknak azon gyanú lephet meg, hogy több időfecsérlő és élvezetsovár talált azon rengeteg épületekben gyönyört, mint hasznos polgára az országnak, mint dologigazító ember. Meg-erősödünk gyanunkban, ha megkérdezzük leírásainkat: mire használták emez intézeteket? — Ép ember ügyesen, nemesen mulat, míg a helyes kerék-vágásból kibiczczent élvezet-ittas, és újra élvezet szomjas: elszóródást érzeksziklandoztatóbb; baromiabb és a rendes határokon túlvitt mulatságokban lel. A nélkül, hogy hosszasan kiterjeszkedjek a római mulatságokra megemlítem azt, mit mindenki tud, hogy azokban igen magas polczon állottak a gladiator-i játékok. És miként a Colosseumról beszélve megjegyeztem, száz nap egymásután nem röstelte a kö-

zönség, ünnepelni egy gladiator-i küzdőtér megnyitását, és ötezer állatnak nézte végig halálra kinoztatását, mulatságból.

Más oldalát tekintve a dolognak: mily roppant épületek, és mint látszik, minő pazar fénynyel voltak ékítve! Ki emelte azokat? — A nép? akkor nagyon hatalmasnak kellett a népnek lenni. De olyan nemtelen élvezetek iránt annyira fogékony népnek, ha eredetileg szabad is volt, szolgává kellett fajulnia. Akkor képtelen azokat fentartani, szaporítani.... Egyesek emelték e mulatóházokat, a népnek!? — Egyesek! Annyira szerették egyesek a népet hogy kedviért, mulattatásáért, oly óriási áldozatokat hoztak? Ha igazán szerették volna a népet nem csináltak volna oly nemtelen mulatságoknak akkora hajlékokat, valamint nem adnak ártalmas játékszert a gyermek kezébe. Az sem lehet tehát hogy egyesek helyesen felfogott szeretetből a nép iránti rokonszenvből csináltatták volna amaz épületeket; de sőt kárára, a helyesen gondolkozás, épcelekvés gátlására voltak azok, arra kellett azoknak szolgálni. — És úgy is van! — A rajongó Rómát féken, folytonos mámorban tartani, veszni indult népszerűséget támogatni, vagy utálatos népkegy-hajhászással népszerűségegre tenni szert emelkedtek eme feltűnő épületek.

VIII.

Róma. 1857. Marczius.

Azon sorozat szerint, melyet egy régebbi leve-

lebenben jelöltem ki, jelenleg a temetkezési emlékek következnek.

Van Rómában néhány romjaiban is nagyszerű temetkező, és ezeken kívül minden egykori nagyobb út mellett, a város körül, számtalan apróbbnak és nagyobbaknak láthatók maradványai.

A három legnagyobb temetkező szem-
betűnő hasonlóságot mutat egymás közt. Mindhárom roppant nagy kövekből egész örökkévalóság számára látszik építve lenni. Mindhárom egy-egy kerek és széles bástyát, vagy tornyot — vagy hogy is nevezzem — alkotott. Eme három temetkező: az Augustus, a Hadrianus mausoleumai, és a Cecilia Metella sirboltja.

Ezek mellett legnagyobb maradt fenn a Cajus Cestius temetkezője. Ennek alakja a fennebb említett háromtól elütő, hatalmas pyramist képez. Pedig, ugylátszik, hogy az előbbemlített alakban (kerek toronyképpen) építeni a temetkezőket szokás volt, mert a három említetten kívül még más oly nemű romokat is lehet találni, mind Rómában, mind környékén, melyek hasonló eredeti alakra engednek következtetni.

Különösök a hajdonkor bizonyos temetkező készületei az úgynevezett Columbariumok. Apró egy kis négyszögű szobát képző építmények, melyekben belül, egymásfelett, vízszintesen menő sorokban bémélyedések — ha szabad ezen kitétel használnam — fészkek vannak. Éppen ezért, némi hasonlóságuk van a galambbúgokhoz, a miről nevek is van véve. Ezen

fészkekben hamvedények állottak és néhol állanak még most is. Ha végig néz az ember valamely columbariumon, elbámul, mily kis helyre eltér az embernek földi maradványa. Nagyobb része a hamvedényeknek alig néhány kupás. Ott vége a hatalomnak és nincs többé gyengeség; az anyaghoz kötött szép és rút tulajdonok mind, de mind el tűntek! Itt lehet már némileg az egyenlőséget feltalálni; de még itt is csak némileg.

Ha végig gondolok a temetkezőkön, lehetlen, hogy még egyet meg ne említsek. Nem pompás emlék ez, és nem is egy különös columbarium. Mindössze is setét földalatti menetek ezek. De hisz ide nem is a halál, ide az élet érdeke vezet. Többen élnek azok közül, kik eme temetkezőt népesíték... tetteik emlékében, és élni fognak mindaddig, míg a szellem hatalma le nem hanyatlík a földről. Ama setét tekervényes menetek a Scipio-család sírboltjához tartoztak.

Különös egy tarka pálya az élet. Ha valaki a magasból végig nézhetné és átérthetné mindazt, mi a földön történik; mennyi mindent kellene annak látni. Hány különféle érzés és ugyanannak megfelelő akarat, hány vágy és mennyi remény állana előtte; — mennyiszor látná megsemmisülni a törökvést, hogy, az isteni legmagasabb elrendezés szerint, rögtön új reménynek adjon helyet; hány külön kis érzelemvilágot szemlélne, mennyi azzal kapcsolatban levő működésnek lenne tanúja. Látná, egymás mellett, ellen, vagy keresztében hatolni az embert; látná össze-

veszni, kibékülni okkal és ok nélkül, — látná, hogy ha egymást segíteni is képesek, mennyi bajt mennyi fájdalmat tudnak egy másnak okozni okkal vagy ok nélkül, szándékosan vagy anélkül. Mennyi bajnak, mennyi fájdalomnak, hány nyomorúságnak és hány-szoros kétségbeesésnek lenne tanúja, és mindezek mellett: mennyi millio élvezeten legeltethetné szemeit? míg a sok lótás-futás, kevesebb és több sikerü működés megszűnik, a nem tökélyes szellem elvállik a még tökélytelenebb hullától, az életet halál váltja fel. És mi marad fenn a halott után? A szeretet égő sebei, a kegyelet életfogytig tartó emléke, de mindenek felett a viszonyos felsőségnek a tökélynek emléke és művei. Midőn évszázadok és ezredek telnek el nem az a kérdés: ki volt az uralkodó, ki a szolga, nem, ki volt a gazdag, ki volt a szegény; nem ki volt a hatalmas, ki a gyenge, — a kérdés az: a tökélynek, mely nemében és annak minő fokára hatott a halandó. És annak emléke tovább fog érnei, mint az ércz, a kő: addig marad fenn és oda eljut a hova a hang és a szójegyek eljutnak, míg hallgatója lesz az ösmondának, míg fennmaradnak az írás jegyei. Bár mily szilárd az emlékkő, szilárdabb a kőnél azon emlék, mely az észben és szivben lakik.

Mi az, tehát, minek mindig megmarad emléke? Az, mit nagynak mit jelesnek vélnek. Tehát nézd meg az emléket és olvasd le róla az alapító tulajdonait; valamint: megnézheted a hitet azért, hogy lássad saját magok képzeiteiből mit imádnak a hívők, mint

az istenség képzetét; hogy lássad: mit tartanak kezdetről és végről sat. Könnyen meg lehet tehát érteni, mennyire jellemzőknek kel nemzeti sőt magános emlékeknek is lenni, nem is tekintve a szeretet és kegyelet zálogaiként azokat, és nem is úgy véve fel mint művészi remekeket, sem úgy mint melyeknek, átalán, közvetlen egybefüggése van a vallás tanaival.

Nem terjeszkedhetem itt ki bőven ezen nagy tárgyra, legyen azonban szabad még egypár megjegyzést tennem a temetkezőkről.

Ha valaki önmagának épít pompás sírboltot, hiúság jelének vélem. Ha mások építenek valaki elhunytnak: a kegyelet, az élő tisztelet adatának nézem. Az emlékekkel átalán a cél nemcsak egy, egy szép becsesmű alkotása, hanem, és pedig főképen, azon eszme iránti rokonszenv bemutatása, melynek képviselőül tekinthető az elhunyt. Ha sok és nagy-szerű síremléki, emlékszobrai vannak valamely nemzetnek: annak kell, átalán, adatául tekintenem, hogy tiszteletben tartja elhunyt nagy embereit. Oly kornak figyelemmel, szeretettel és becsüléssel kell ragaszkodni multjához. Ezért tisztelettel emelek kalapot oly nemzet előtt, melynél az általános közvélemény kifolyásából sok emlékoszlop emelkedik.

Szabadjon itt megjegyezni, hogy az újabb-nemű politikai eljárásokat, sőt magokat a tudományos elméleteket is, a multnak a meglevőnek lenézése, számba nem vevése jellemzi. Lehetséges volna-e e nélkül, hogy egy pár nap alatt mindazt öszveron-

tani akarják, mi századokon át fejlődött? Lehetséges volna-e különben: hogy az új theoria csak akkor képzeli magát egész merőben és észszerűen alkalmazva, ha előbb mindent felforgatván, azt a semmit egészen kipótolni mindennek tennék egyszerre? A gyakorlat amaz eljárása iránt — nyíltan megvallom — legnagyobb ellenszenvem van; és az elmélet minden olyanmü tételeit megvetem.

A római temetkezők merőben más nemü következtetéseket is hagynak még tenni. — Mint nagyszerü építmények: hatalom jelei. Mint — legalább részben, — rendkívüli építő ügyességgel összeállított művek, tanubizonyosságai az építő kor képzettségének.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Róma 1857. Marczius.

Ha útleirást, vagy csak úti-naplót képeznének is leveleim, sokat még nagyon sokat kellene Rómáról szólanom. De miután azok csak egyes vázlatok melyekre az alkalmat egyes úti benyomások adják, könnyen félbeszakaszthatnám tudósításaimat Rómáról. Ugyhiszem azonban, kerekdedebb képet fognak öszvesen alkotni leveleim, ha még egypár megjegyzést csatlok ide néhány oly figyelemre méltó tárgyról, melyeket kevesebbszer érintettem.

Ha az ember Rómában van, — nem szólok a régiség-buvárokról, — nem annyira a régiségek, mint a gyűjtemények foglalják el. Hiszen csak magok a

hires vaticani gyűjtemények oly terjedelmesek, hogy az ember, bennök sétálva, 2—3 óra alatt alig tudja a roppant folyósóknak, gyönyörű termeknek és más szobáknak egymáshoz állását felfogni. És eme rengeteg gyűjtemény nagyobbára érdekes, és részben páratlan műekkel van tele. Egy nagy gyűjteménye van a síremlékeknek és más feliratoknak, melyek érdekesek a régiségbuvárnak. Van egy nagy könyvtár is itt. Aztán, végetlen sora az antique szobroknak és néhány modern mű. Van aegyptomi és Etrusc-museum; végre, van egy nem nagy de pompás képtár és mellette Raffael hires Stanzái a mely termeknek fresco-képeit részint maga festette a nagy mester, részint tanítványai.

Egész sorozót tudnám itt adni, különösen oly régi szobroknak, melyek világhírűek és olyanoknak, melyek engem elragadtak. Hol van párja Laocoon csoportozatának? Csonkán is szebb Meleager egyszerű állásában, mint annyi minden czikornyás művei a művészi erőlködésnek, melyekkel annyiszor találkozhatni korunkban. — És a magát dörzsölő küzdő (gladiator); — és a belvederi Apollo; és a vaticani Venus!! sat. sat. mind szépek, mind nagyon szépek. Nem akarom azonban olvasóimat folytonos ah! oh! gyönyörű! felséges! sat. felkiáltásokkal untatni. Az olynemű műveknek egyszerűleg nevét és kinézését elmondani és azt, mit mindenki beszél rólok: az favágás. Mint szellemi művet, mint művészeti bevégzett egészet tekinteni, bírálni, nagyon szép; arra azonban nemcsak sok idő és sok hely kell

de művészi képzettség is épen ezen tekintélben; mert bár mily éles tekintete is lenne valakinek, kifejlett műérzék nélkül könnyen vizre mehetne. Nekem, — mint már mondtam is, — nincsen szobrászati festészeti, építészeti képzettségem; éppen ezért a világot sem is fognék ilynemű bírálatokba.

A mi engem az egészben leginkább érdekel az, hogy azok a régi emberek, azok az ezelőtt ezred-évekkel élt görögök; kik oly csodálatos képzetlél voltak a föld alakjáról, és annyi mindent nem tudtak, amit ha most az iskolás gyérköcztől megkérde-zünk, egy hegyes egyhangú, — pergő feleletet és megfejtést kapunk rögtön, tanító bácsi, vagy va-lamely könyv szavai szerint, azon régi görögök, mondom, férfiak és művészek lehettek. Finom gon-dolatokkal érzelmeket és szenvedélyeket nemcsak felfogni voltak képesek, de kifejezni, előadni is tud-ták azokat. A hideg kövek némelyike már ezred-évek óta hirdeti az értőknek, a legmelegebb sza-vakkal, az égető szenvedély dühét, a remény tün-döklő vonásait, az örömet, a kétségbeesést sat. Oly tisztán, oly határozattan van nem egyben kifejezve egy vagy más lélekmozzanat, miszerint nem képzelhető hogy az alkotó ne azt adta volna elő a mit épen akart. Lehet-e a művész technica-járól nagyobb dícséretet mondani? Igen természetesen ily esetekben a mű egy-szerű, nem feszes könnyen lehet; nem látszik rajta kesereltség, és nincs benne dagály. Annál inkább fellelhetők azokban: a határozottság és merészség. — Meg vagyok gyözödve felöle, hogy ha egyes ré-

szeit venné valaki pl: valamely tánczó Faun-nak azt torzalaknak kellene neveznie. De ha minden részöket tekinti a magok összefüggő egészében, egy kerekded egész áll előtte, melyet a figyelmes néző első pillanatra átért.

Nem is mulatok hosszasan ezen tárgynál, csak még arra figyelmeztetem olvasóimat, hogy egy oly idő, mely olyszerü műveket hagy maga után, mint a régi hellenek virágzó kora: az, a meggondolás férfias korszaka.

A Vaticanon kívül régiség és különösen antique szoborgyűjtemény van a Capitoliumban és kevésbé vagy inkább érdekes egy néhány villában (nyári lakban) Róma mellett, mint az Abbani, Ludovisi, Borghese-villákban.

Majd nincs Rómában palota, — pedig Rómában igen sok palota van — melyhen több vagy kevesebb régiséget vagy újabb festészeti és szobrászati műveket ne lehetne találni. Különösen képtár van sok; és ezek közül némelyik olyan, hogy országos képtárnak is megjárna. Igen jelesek ezek közt: a Borghese, Corsini, Doria-Pamfili, Sciana képcsarnokok.

Az ezekben látható képek, természetesen, mind nem antique-ok, nagyobbára a középkorból valók. Az antique képekből nem maradtak meg egyebek mint némi fresco-töredékek, melyek bizonyóságot tesznek nemcsak arról, hogy ama kor, mely mesterileg hordozta a vésőt az esettel is tudott bánni, — a mi nagyon természetes, — de arról is hogy színeik is igen elevenek voltak.

Rómáról tudósításaimat bevégezve megjegyzem még azt, hogy jelenleg Róma a világért sem bír valami rendkívüli, régi kinézéssel. A jelenlegi Róma csaknem egészen a középkorban épült. Több mű van benne a lángeszű Michel Angelótól. Legnagyobb műve a—mint építő egyenlő—nagy nevű mesternek, Szt. Péter felséges egyházának kupja. Emez egyházat azonban nem végezték be terve szerint, a különböző egymás után következő építészek változtatván tervén. Jelenleg, éppen ezen változtatgatásokért, azon lényeges hibával bír ezen nagyszerű mű, hogy külön részei nincsenek kellő öszhangzásban.

Ha végig néz az ember azon mű-remekeken, melyeket az olasz közép-idő magáéinak számíthat, meg kell adnia, hogy azok bizonyos nemére a felemelkedettségnek, szellemi tökélynek engednek következtetni, mely Olaszországban vala, mint ezt már, ha nem csalódom, meg is jegyeztem. Oly nemű kutatásokat, vizsgálatokat tenni az olasz művészet felett nem lenne érdektelen, de itt nem lenne helyén.

B. KEMÉNY GÁBOR.

TANULSÁGOS LEVELEK,

URAMBÁTYÁMHOZ.

VI. Urambátyámnak azon közelebből vett izenete: hogy leveleimet éldelettel olvassa, ha szintén minden nézetem és állításom alá nem írja is, leveleim folytatására ösztönöz.

Ismerve urambátyám kényes és választékos ízlését az olvasmányokban, azon nyilatkozatát, hogy leveleimet éldelettel olvassa, a legkedvezőbb bírálatnak tekintem.

Nyilatkozatának másik részén: hogy nem minden állításom írja alá teljességgel meg nem botránkozom. Hogy minden állításomba beleegyezzenek, csak a természettudományok alapján szerzett meggyőződéssel tehetné; s hogyan kívánhatnám egy pár levéltől, egy-két természettani igazság ismertetésétől — habár a legvonzóbban volnának is előadva — hogy új meggyőződést, új világnézetet adjon! — A meggyőződés csak sokoldalú combinatio, hosszas öngondolkodásnak lehet eredménye. Leveleimmel az öngondolkodás megindítására gyakorolhatok legfőlebb is befolyást.

A solyom magas röptében pihenni rá száll a hó-hegyek tetejére, ott karmaival megindít egy darabka havat, mely alágördültében egyre növekedő hógomolylyá, végre a hegy alatti szűk völgyet eltemető lavinává változik.

Urambátyámhoz intézett leveleim a solyom szerepét akarják játszani: a gondolkodás égbeemelkedő hóhegyein megadják az első impulsust; urambátyámtól függ, hogy azt egyre növekedő hógomolylyá, a régi meggyőződést eltemető lavinává nőni engedje; urambátyámtól függ, hogy a régi természettudomány avatag és rozzant épületei helyett, kényelem és ízlés dolgában előnyesebb lakokat építsen föl.

A természettudományokban gyökerező meggyőződéssel nem fogja urambátyám igaztalannak találni azon utóbbi levelemben kifejtett állításomat: mikép az égi testek nap, hold és csillagok legkisebb titkos, természetfölötti befolyást sem gyakorolnak földünkre, minek igazságát természettudományi tekintélyekkel is támogathattam volna. Utóbbi levelém megírása után akadt kezembe egy kitünő német természettudósnek Schleidenernek ily tárgyú értekezete, melyet ha korábban olvasék, egy pár érdekesebb adattal gazdagíthattam volna levelém, de a dolog érdekét illetőleg — hogy az égitestek csak a vonzerő, világosság és meleg által lehetnek befolyással földünkre — bizonyára nem írhattam volna egyebet.

A természettudományok által erősödött értelem ennél még többre megy állításaiban, a midőn határozottan elvitatni meri a természetfölötti dol-

gok, testnélküli erők és szellemek létezését.

A természet nagyban úgy, mint kicsinyben végtelen. Az állócsillagok billio mértföldeket meghaladó távolsága egy lépés az űr végtelenségében, s ki tudná megmérni ama különbséget, mely egy csepp víz s annak eredeti legkisebb láthatatlan paránya (atom) közt létezik? Ezen két irányu végtelenségben a távcsövek és mikroskopok által segélyezett értelem egyetlen adatot sem tudott felfedezni; melyből anyagnélküli erők, testetlen szellemek létezésére lehetne következtetni, egyetlen zugolykára sem talált, melyről el lehetne mondani: itt van a lelkek országa, itt kezdődik az idealistáktól álmodott szellemvilág. Az elfogulatlan, vallásos és egyéb előítéletek által meg nem vesztegetett értelem mindenünnem azon tanulsággal tér vissza, hogy a természetben az erő az anyaghoz, a szellem a testhez van szorosán kapcsolva. Sőt---nehogy e mérésznek tetsző állításon urambátyám megütökközzék — mindaz, mit mi erő és szellem külön neveivel szoktunk megjelölni sajátképen nem egyéb, mint az anyagnak bizonyos tulajdonsága.

Lesz-é türelme urambátyámnak ez állítás okadatolását meghallgatni?

Ön előtt ismeretes az éleny, beszélgetéseink folyamában többször emlékeztünk róla, tudjuk hogy ez a fluor kivételével, minden más elemmel — sőt összetett testekkel is — szokottegyesülni, minél fogva

— közbe vetőleg legyen mondva — az éleny a legnagyobb jóltévönkké, de a legnagyobb ellenünkké is válik egyszersmind. Jóltevőnk midőn a granitot, bazaltot, szóval az ősszikkázatokat elporlasztván, a növényeknek tápszert készít; midőn kemenczéinkben a mindennapi szükségleteinkre megkívántató tüzet származtatja, stb. stb. de ellenségünk is, érczeszközeink folytonos takarítása, ha tisztán akarjuk azokat tartani, nem egyéb mint küzdés az éleny ostromával, ez okozván azok rozsdásodását; a rothadásnak alsóbb s felsőbb fokai az éleny által okoztatnak stb. stb.

A vegytan tanítása szerint, mindezen vegyülési jelenségek egy az élenyben rejző erőnek vagy rokonságnak következményei; ezen erő okozza hogy az éleny összeköti magát a testek nagyobb részével. Nem közelebb járnánk-e az igazsághoz, nem természetesebb volna-e. ezen magyarázat helyett egyszerűn ezt mondani: az élenynek az a tulajdonsága van, hogy egyesül az elemekkel sőt általában a testek nagyobb részével, mely tulajdon oly fontos, hogy az teszi őt azzá a mi; nélküle akármi egyéb lehetne csak éleny. nem.

Külföldi tanuló koromban egy filologus barátom, ki akkor a keleti nyelveket tanulmányozta illetén kérdést intézett hozzám: nem tudnám-e őt a természet-tudományokból felvilágosítani az iránt, hogy miért nevezik az indus nyelv bizonyos dialectusán a ként rézevőnek? — Én ki az érdekes kísérletet: mi-

kép ég el a finom lemezekké alakított réz kénegzőkben csak akkor láttam volt, elmondtam neki e kísérletet, megjegyezvén, mikép ezen elnevezés világos tanúsága annak, hogy az indusok régóta ismerik ezen jelenséget, melyet az újabb vegytan saját fölfedezésének tart; de tanúsága annak is, hogy ők ezen jelenség kimagyarázására nem okoskodtak olyaténképen, mint a mai vegytan: hogy a kénben bizonyos erő rejlik, sajátoságos rokonság van a réz iránt, melynél fogva az, ezzel egyesül, hanem egyszerűen elnevezte a ként rézevőnek, mint a melynek az a tulajdonsága van, hogy a rézzel egyesül, azt tetszőleg megésmzi, fölemészti.

A nehézkedő erő, mely alapja a bolygók közép-pont körüli forgásának, alapja azon jelenségnek: hogy egy a levegőben szabadon bocsátott tárgy a földre esik — a mint azt Newton kutfejére visszavitte — eredetileg nem egyéb az anyag azon eredeti tulajdonságánál, hogy az anyagrészek — minden minőségi tekintet nélkül — vonzódnak az anyagrészekhez, és pedig a tömeggel egyenes, a távolság másod hatványával fordított viszonyban.

Mindezekből azt akarom kihozni tisztelt urambátyám! miszerint mindaz mit, mi vegytani és fizikai erők neve alá foglalunk, eredetileg nem egyéb bizonyos anyagi tulajdonnál, mely az anyag lényegéhez szorosan hozzátartozik.

S hogyan áll a dolog a szellemi jelenségekkel?

A nélkül hogy a lélek milétének a természettudományok alapjáni fejtegetésébe bocsátkoznám, sza-

badjon azon konstatirozott tényre figyelmeztetnem urambátyámat: mikép a szellemi jelenségek első nyomait ott vesszük észre az állatok sorában, hol az idegrendszer jelentékenyebben kezd kifejlődni, s határozottabban az agyvelővel bíró állatoknál látjuk azokat föllépni. Mentől jobban, ki van fejlődve valamely állatfaj agyveleje, annál nagyobb mértékben képes az, szellemi működésre. Minden kétségen felül áll, mikép a legnagyobb szellemi munkásra képes embernek, aránylag legnagyobb az agyveleje, mely tényből azon bizonyosságot merithetjük, hogy valamint a látásnak a szem, a hallásnak a fül stb. épen úgy a gondolkodásnak az agyvelő az organuma. A természettörvényeiben rejlő következetességen erősödött, minden vallásos s egyéb előítéletektől ment értelem nem képes felfogni: mikép lehetne agyvelő nélkül gondolkozni, mikép lehetnének testetlen, tehát agyvelő nélkül gondolkozó szellemlények?!

Ily soknemű s mondhatni felsőbb rangú tulajdonokkal, sajátságokkal, lévén az anyag felruházva nem csodálkozhatunk-é azon gondolkozásmódon, mely azt alávalónak, megvetendőnek tartotta, sőt tartja napjainkban is?! Nem a legvastagabb tévelygésnek bélyegezhetjük-é azon tant, mely szerint a testet — mint a gonosz és szevedélyek tanyáját — sanyaroknak alávetni, elhanyagolni, isten dicsőségére cselekszünk, mely szerint a test elcsigázásával nemesbül a lélek stb. E tan korunkig fenntartotta magát, napjainkban is vannak anyaggyüölők,

kik hogy annál szellemdúsabbaknak tekintessenek az anyag iránti megvetést prédikálják, kik azonban ezen megvetésökben eszélyesebben járnak el: bizonyára nem irigylük a középkori flagellansok sanyarú napjait, kik testök sanyargatása által gondolván lelküket megtisztíthatni, fölmarczongolt testtel, vérző sebeiket közszemlére kiteve jártak vidékről vidékre, s végre lelkök üdvössége- és az isten dicsőítésére magukat keresztre is feszítették; kiknek szerzetében időről- időre még a legegészségesebben is eret vágtak, hogy a testi kívánságok és szenvedélyek, mintegy leszorittassanak. Korunk anyaggyűlöli csak szóval kelnek ki az anyag ellen, lángot okádó periodusokkal harcolnak ellene: tetteleg azonban egyebet tanusítanak. És itt egy történetke jut eszembe, melyet el kell hogy beszéljek urambátyámnak; egyike azoknak, melyek egy-egy adomának szoktak életet adni. Külföldön létemben néhányunknak kedvünk kerekedett egy vendéglőbe menni vacsorára, hová Berlin jelesebb irodalmi nevezetességei szoktak járni; nem messze egy tudósoktól környezett asztalnál foglaltunk helyet, figyelmeztvén az élénk beszélgetésre, melyet együtt folytattak.

— Ki azon jó karban lévő tudós — kérdém egy német ifjú ismerősünket — ki már a negyedig pohár sört és második portio bifstéket parancsolta magának?

— Nem ismeri ön? az egy idealista bölcsész, ki roppant ellensége a materiának; a napokban jelent meg egy munkája, melyben kikapnak önök anyagot bálványzó természettudomány-kedvelők.

— Látszik hogy anyagfaló — mondám kitünő étvágyára czélzó megjegyzéssel.

Ne vegye tréfára úrambátyám! ha azt mondom, hogy e kis történet után valahányszor ismeretlen tudóssal jövök érintkezésbe, kiről ohajtanám tudni, hogy az ideálisták, vagy materiálisták közé tartozik-e?! kedvencz eledeleiről igyekszek magamnak tudomást szerezni: s tizszerből legalább kilencszer feleletet kapok kérdésemre. A magyar ideálisták például nagy barátjai a töltött káposztának, herkenyűnek, a királyfalvi és czelnai bornak.

A legszellemdúsabb idealista sem ronthatja le ezen tényeket: hogy az ép külső a lélekben is visszatükrözi magát; a testileg félszeg, szellemében is félszegséget tüntet fel; csak ép testben lakhatik ép lélek; a nevelésben a testi büntetés, a tulzottan használt vessző nemcsak a testen hagy kék foltokat, de a lelken is meglátszanak nyomai, melyek alapelveivé váltak az újabb nevelésnek, midőn ez a test és lélek párhuzamos kifejtését tüzi ki megközelítendő czélul, s a fenytésben a testet sértő, lelket durvító vessző helyett ókszerűbb büntetésekről gondoskodik.

Ezen elvitázhatlan, az idealistáktól is kétségbe nem vonható axiomákhoz még a következő észrevételek járulnak: hogy a tápszerek bővebb vagy szűkebb volta, azok minősége is befolyással van szellemünkre. A kevés táperővel bíró eledelek nemcsak a testre vannak elsatnyító befolyással, de a szellemet is eltörpítik, nemcsak a testet, de a lel-

ket is kivetkeztetik erejéből. Hogy a tiszai magyar és angol paraszt észjárása helyesebb, és logikája erősebb, nemcsak a fajkülönbség, de azon körülmény is okozza, hogy bővebb és táplálóbb eledel-
lelkekkel él. A sovány krumpli és málé-eledel nem származtathat akkora szellemi eredményt, mint a sokkal táplálóbb zsiros és husnemű tápszerek. Azon észrevétel sem egészen alaptalan, miszerint azon népek, melyek táplálékukat nagyobb részint a növény-
országból veszik általán véve szelidebbek, gyöngédebb jelleműek azoknál, melyek nagyobbára hussal táplálkoznak. E tekintetben az újabb élettan tapasztalatai annyira halmozódtak, mikép minden életfoglalkozásnak saját állapot tud elkészíteni: a költsé-
szettel foglalkozónak más eledelre van szüksége, mint a mezei munkásnak, stb.

Száz meg száz adat tanúsítja tisztelt urambátyám, hogy a szellem nemcsak összekötetésben van a testet alkotó anyaggal, de ettől a legnagyobb mértékben függő valami — míg az ellenkező nézetet, hogy a lélek természetfölötti erő, s csak ideiglenesen vesz lakást a testben, régi időkből ránkmaradt tradition s légből kiragadt bizonyítékokon kívül — egyetlen egy a természetből merített adattal sem lehet támogatni.

De igen — fogja urambátyám mondani — én tudok egy állapotot, melyből tisztán kitűnik, hogy a lélek a testtől független, természetfölötti felsőbb valami — s ez a delejes álom, melyben a lélek mintegy megszabadulva a test és anyag kötele-

keitől, tisztán kimutatja felsőbb származását, midőn előtte felnyilván az idő és tér korlátai: mult és jövőbe lát, megmondja hogy tőle messzeföldön mi történik a jelenben, megszólal idegen, addig nem értett nyelven, elolvassa a bepecsételt levelet stb.

A dolgokat a természettörvények világánál nézni szerelő értelem, képtelenségeknek bélyegzi a delejes álommal kapcsolatbahozott eme tényeket, s csak annyit hajlandó megengedni, hogy az, egy idegkoros állapot, melyben a gondolkodás szerve: az agyvelő — megbomlott kerekü orához hasonlóan — lejárja magát. Ha megengedjük, hogy a delejes álomban levő addigelő nem ismert nyelven képes megszólalni, soha sem hallott dolgokról értekezni stb. akkor huzzuk ki a lélektanból annak legsarkalatosb igazságait, minő például: hogy a léleknek csak arról lehet tiszta tudomása, mi az érzékek kapuin abba bejuthatott, hogy mi szellemileg azok vagyunk, mikké a külső viszonyok, a körülmények által előidézett benyomások képeztek. Akkor minek tanulni, minek gyakorolni érzékeinket? a léleknek, ennek a mindentudás tengeréből kiszakadt kis hullámnak csak akarnia kell s előtte lehullanak az idő és tér korlátai.

Különös hogy a lelken erőt vett balitélet mennyire megzavarja a legjozanabb főket is! Ha urambátyám egy utazó naplójában afféléket olvasna, miszerint itt vagy ott a föld ezen meg ezen részében oly helyekre jött az utas, hol a folyók nem a hegyekről folynak alá, de a hegyeken fölfelé foly-

talják irányukat: boszankodva földhöz csapná a könyvet így kiáltván fel: ez hazugság, ez ellenkezik a természet törvényeivel, s midőn hallja vagy olvassa a delejes álomnak tulajdonított csodákat, nem jut eszébe felkiáltani: ezek nem lehetnek igazak, ezek ellenkeznek a lélektan, a logika legsarkalatosb alaptörvényeivel?!

Az elfogulatlan vizsgálat előtt a delejes álom minden csodái csalásnak, a hiszékenyeket rászedő ámitásnak tünnek fel. A párisi orvosi academia éveken keresztül nem kimélte a fáradságot a delejes álomban mutatkozó jelenségeket szoros bírálat alá vetni, s az eredmény az lön, hogy azok nagyobb része csalásnak bizonyultak be, s egyetlen adatot sem jegyezhetett fel, mely a szellem természetfölöttiségét bizonyíthatná; 1837-ben háromezer frankból álló jutalmat tűzött ki annak, ki dészkán keresztül egy biztosai által fogalmazott levelet elfogna olvasni — a jutalmat senki sem nyerte el. A híressé vált párisi delejes jósról, ki az emberek fejét elbolondította, pénzes tárczáikat megkönnyítette — később kisült, hogy minden vendéglőben ügynököket tartott, kik az érkező idegen viszonyai-, körülményeiről öt nyomban értesítették. Delejes álmu jóslataival nagy hirre vergődött 1849-en Berlinben egy Braun Luiza nevű polgárleány, ki a „csodalány“ melléknevet nyerte volt; ez elmésen szerkesztett jóslataival ezereket csalt magához, s hivatottnak állítá magát arra, hogy egy mindkét szemére vak uralkadónak visszadjá láttehetségét; ezen hirneves jósrő négy évvel ké-

sőbbre 1853-ban az esküdt szék által aljas csalás bűnében elmarasztaltatván, börtönre ítéltetett stb.

Minálunk, hol a magasabb zsebvágás nemei még nincsenek gyakorlatban, hol a megéhezett szegénylegény el kap a nyájból egy bürgét, vagy megállítja az útast s rövid processussal megosztja pénzes tárczáját — minálunk mondom nem tudok adatot arra, hogy a delejes álom pénzszarolásra kiszákmányoltatott volna, s meg vagyok győződve, hogy egy ily kísérlet a magyar józanokosság szirt fokain hajótörést szenvedne. A közönséges életben kevés hajlamot tapasztalunk a delejes álom csodái iránt — de annál nagyobbat az irodalom hasábjain: költőink közül többen, ha valamit varász színben akarnak feltüntetni: a delejes álomlátással hozzák kapcsolatba — s mindenek felett Lisznyai barátunknak mit sem ér az érzés, gondolat, vágy, ha nincs a delejességig felfokozva, nála minden magasabb lelekállapot delejes. Idézhetnék értekezéseket, melyekben még most is az állati deljességről van szó.

A delejes álom természet fölötti csodajelenségei legközelebbről „Kornis Ilona“ czimű regényben találtak menedéket. Szerző ezen regényben sajátos tanokat állít fel „a test kisugározásáról“ „a társlelkek összevágódásáról“. Azon babonás semmi valódi alapra nem fektethető biedelmét teszi regénye alapjául: „hogy a szerető lelkek egy másit keresik a földön megédesítendő az élet terhes napjait s együtt szállandók egy szebb hazába“. Két szerető, delejes álomkórban szenvedő egyén, álmában felta-

lálja egymást, s a nélkül, hogy valaha találkoztak volna ismerősök lesznek, midőn a véletlen a regény folyamában őket összehozza, eleinte ájultan összerogynak, majd egy más kebelére borúlva, mint régi ismerősök üdvözlik egymást. Nyíltan tanítja a léleknek a psychologia által megtagadott, a természet törvényeivel homlok-egyenest ellenkező természetfölöttiségét, hogy a lélek képes megválni a test kötelekeitől s képes lerontani az idő és tér korlátait. E regény olvasása alatt egy magasra emelt épületben képzeltem magamat, mely külsejében művészi gonddal van felépítve, melyből nem hiányoznak a jóltalált arabeskek, freskofestések stb. — de melyben nem tanácsos hosszason mulatni, mert ingatag alapja következtében minden perczen összeomlással fenyeget. Itélje meg urambátyám hogy a ki öt egész kötetten keresztül ily tanoknak akar érvényt szerezni, nem a babona és előítélet terjesztői közé áll-e saját jó szántából?! A gyakorlott toll, folyékony előadás, melyek a regénynek elvitathatlan érdemei, előttem semmit sem vonnak le annak hiányaiból: ezukorpornak tekintem azokat, mely alatt a méreg annál könnyebben belopja magát a tapasztalatlan szivekbe.

Nem akarok tüzetes bírálatot írni e regényről, mert akkor kárhóztatólag kellene emlékezmem az Amor teremébeni kijenczkedések leplezetlen leírásáról -- reá kellene mutatnom egypár baklövésre, minő van egy a IV kötetben a 157 lapon, hol szoról szóra ezt olvassuk: „A hold azon gyöngé, vékony fényt

önté a láthatárra, mely az első negyedben ismeretes, midőn a méla égitest nagy része elsötétül a föld árnyától(?) melyet rézsut fényével világít (!!)

— én csak a regény alapgondolatja ellen akarok szót emelni, mint a mely a természettudományokból merített meggyőződésem szerint habonás előítéletet foglal magában.

Ugy van tisztelt urambátyám! a mai természettudomány a természetfölötti dolgokról való hitet — bármely alakba legyen az öltöztetve — balitéletek sorába utasítja.

Hogy ilyes valamit elhigyünk, a végre lehet légből merített elméleteket kitalálni, de hitelességét támogató adatot egyetlen egyet sem találhatni a természetben.

A kereső értelem csupán változatlan következetességű törvényeket, különböző és sajátos tulajdonokkal felruházot anyagot lát a természetben.

Minden jelenség, még a szellemi élet is — ezeknek következménye.

Azt megengedem, miszerint bajos megérteni belátni, hogy az oly merőben különbözőnek tetsző szellemi élet, mikép veheti eredetét a durva anyagból.

De kérdem nem épen ily bajos-e kimagyarázni ennél még csekélyebb jelenségeket is? Mindenki látja például hogy a durva földben megterem a rózsa, az ibolya gyöngéd finomságu illatos szirmaival — a mikéntet még a legvilágosabban látó értelem előtt is titok fátyola borítja.

Épen így, csalhatlanul látjuk hogy a magas

szervezetű anyagban: az agyvelőben megterem a szellemi élet virága, megterem a gondolat épen oly gyöngéd, épen oly finom szirmaival — csak a mi-ként van szemünk előtt elrejtve, csak erre nincs megírva még a felelet.

Meglehet hogy urambátyám, ki régi előítéletből talán megvetőleg néz a testre, kicsinylőleg tekint az anyagra, ezen származtatást a szellemre nézve megalázónak, sőt aljasítónak tekinti.

Felteszem azon józan ítéletet urambátyámról, mi-kép azon nemes levélnek, melyet valaki öseiről örökölt semmivel sem fog nagyobb előnyt adni annál, melynek egy másvalaki saját érdemei után jutott birtokába. — Miért veszítene a szellemi élet a maga fenségéből, méltóságából ha azt az anyag kifolyásának — ugyszólva — érdemének tekintjük, s miért lenne csak úgy jelentősége, ha azt egy felsőbb helyről képzeljük a durva anyagba lehelve?!

S itt félbe szakasztom levelem — ugyhiszem elég vizet adtam urambátyám gondolkozása malomkerekeire. Ha valamit ez impulzus következtében leörölt volna, közölje tisztelő öcsével.

MENTOVICH F.

MAROSVÁSÁRHELYI

KAZINCZY-EMLÉNYBOKOR.

Folyó év januar 19-ike egyike vala e város, sőt az egész vidék legemlékezetre méltóbb napjainak. A kegyelet szent érzése összegyűjtött bennünket, minden rang és nemkülönbség nélkül e nap estéjén a hazai nyelv és irodalom legnagyobb apostola századik születési évének megünneplésére. A tollgyenge kezeinkben a csinosan rendezett estély által előidézett hatás és lelkesedés leírására. A nemzeti irodalom iránti élénk részvétnek tíz év lefolyása alatt a mai napon volt első alkalma egyetemesen nyilatkozni. Magánosan táplált érzelmeit idehozata mindenki egy nagyszerű folyammá egyesíteni. A Ganges szent folyamának méltóságos habjait képzeltük lelkünk előtt elhőmpölyögni. E folyamban minden kebelnek volt egy kis része, minden szivnek egy kis hulláma. Az estély szavalati és zeneműi darabok előadásából állott. Följegyezzük azon buzgó honfiaink neveit, kik lelkesedett készséggel siettek a szent célra közreműködni. Lelkes szónoklattal megnyitván ez ünnepélyt Bethlen Farkas gróf —

ki egyszersmind ez estély létesülésének főtenyezője volt — felolvasás- és szavalásban Molnár János és Szabó Samu ref. tanárok, Kovács Áron ref. lelkész és Szarvadi Lajos, a zeneműi darabok előadásában Petri János nő asszony, Geiger zongoraművész és a ref. iskolai énekkar, Vöcelka Ede műértő vezénylete alatt — szerepeltek. A szavalmányok részint eredeti, részint jelesebb költőinkből kiszemelt darabok voltak. Ugy hisszük kedves szolgálatot teendünk, ha az eredeti csupán ez ünnepély emelésére készített dolgozatokat egy emlénybokrétává egyesítve közöljük, s ezáltal e nap emlékét a késő kor előtt is maradandóvá tenni igyekszünk.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Bethlen Farkas gróf megnyitó beszéde.

Egy nagy fontosságú emléknep megülésére gyűltünk egybe tisztelt konfitársaim! a derék Kazinczy Ferencz századik születési éve megünneplésére, ki nem karddal, nem ágyu és puska-dörejjel küzdött; s így nem egy király fölött ülünk százados ünnepet, ki a hon segélyével lőn nagygyá, hanem az uttörő bajnok, a költő felett, ki a hazát emelte, ki szeretett nyelvünket ezelőtt csaknem egy századdal kezdte a kifejlődés magasabb polczára emelni, s alapját úgy megvetni, miszerint az a miveltség azon fokára juthatott, melyen jelenleg áll.

S ezzel szebb érdemkoszorút tűzött halánté-

kira, mint az a hódító, ki sok ezereknek élén a nyers fegyverrel hont szerez; szebbet mint azon fejedelem, ki hóditmányaiban jó törvényeket alkot, mert mindezeket ok nélkül hódították és ok nélkül szerkesztették, ha azon nemzet, melyért ezt tettek, nyelvét elhanyagolta, vagy még el is felejtette, s ezzel nemzetiségét levetkeztette.

Kazinczy csak is nyelvünk mivelésével foglalkozva, ennek nemesítését tűzte ki egyedül életfeladatává, látnoki szemekkel belátván: mikép az anyanyelv elhanyagolásával csökken a nemzetiség s csökkenvén ez, vége a szeretett hanának.

Vannak, kik ezen kérdésre: mi a nyelv, mi a nemzetiség, haza? így felelnek: a jóllét, a jóllét, s azt állítják, hogy ez a dolog sarka. Azonban — hitem szerint — nincs egészen igazuk: mert nem a jóllét egyedül alapítja meg ezen fogalmakat, s teszen egy hazát kedvessé.

Hiszen Island jéghegyei közt, terméketlen hó-sivatagokon a legzordonabb égaly alatt is léteznek emberek, kik ragaszkodnak azon földhöz, melyen születtek, és ősök sirdomjai közt járkálva, meghalni is csak ott szeretnek, kik tiszteletre méltó együgyűségökben így szólnak: Az egész világ legyen a világpolgáré, s mivel szülötte földén vágyait ki nem elégíthette, a kénytelenség szülte nagy hazában osztozzék India kincseiből, nem irigyeljük — mi ragaszkodunk kisdud hazánkhoz, hóhegyeinkhez, terméketlen bérczeinkhez, s azokból igyekezzünk a lehetőségig kifejteni élhetősé-

günket: csak nyelvünket hagyják meg és nemzetiségünket ne bolygassák: a hó és jégvirágok közt is megterem számunkra az, mi szívünk előtt mindenek fölött kedves. --- Ha így szól a mogorva, hidegvérü izlandi, annál erősebben vallja ezt a melegebb véralkatu magyarfaj, ki elszánt odaadással ragaszkodik hazájához, de csak egy oly hazához, mely magyar haza, melyben szeretett nyelvén, édes hangján szólhat --- s nemzetisége önérzetében a törvényesség korlátai közt szabadon működhetvén, azt mint gondolatja és tetteinek irányadóját vezérszavak gyanánt háborítlanul követheti.

Ilyen hazáért él s hal a magyar, ellenben ha más szerkezetű az, unalmassá válik előtte; mert a nyelv, nem az ő nyelve, s bármily virágzó alakban mutatkozzék is az: sötét színben tűnik föl előtte, s elégtelenségét őszinteségénél fogva el nem titkolhatja; annyira szokásává vált az üdvet vagy vést, melyben részesül, csak egyedül magának és nem másnak tulajdoníthatni.

Ezen jelemünket sokan, — mint *separasticus* külözködést nevetségesnek találják; pedig ha jól fenekére néznének a dolognak, átláthatnák, hogy nyolczszáz éve annak, mióta ezen magyar módoru önboldogításunk a hosszas szokás által természetünké vált. És miért? azért, hogy csak ezen nemzetiségünkhöz ábrándos ragaszkodás, melynek főtényezője nyelvünk volt, forrasztot annyira össze, hogy minden idegen beavatkozások ellenére, sikerült elődeinknek annyi viharos századok lefolyása

után is, magokat szerencsésen fentartani. Azt kérjük: mi lett volna a keletről ide betelepedett magyar nép magvából, itt a túlnyomó, ellenséges indulatu; elkülönözött érdekü, más nyelven szóló népfajok közt, ha ezen nyelvéhez nemzetiségéhez hűn ragaszkodó faj, az azokkali érintkezés következtében bennök felolvadt volna?! Semmi egyéb saklagnál, mely az elhamvadás után alá szokott üledni. S ha eként feloszlott volna a magyar nemzet, mi lett volna sorsa szomszédainknak, midőn a mult viharos időkben épen ezen rajongó magyar nemzetnek jutott volt részébe a kelet felől intézett vésszes becsapásokat feltartóztatni?! feleljenek erre ök.

S annak bebizonyítására, hogy ezen különczkedés nemcsak ábránd, hanem abban némi kegyeletés erény is rejlik, elegendő tanuja az, hogy valahányszor azon tágitani akartunk s rossz szellemünktől lévutra vezetve, az amalgamizálást megkísértettük: eldödeink sirja felett intöleg állott a boszuálló nemesis is, s fenytő karjától visszariadva — áldás érte jó szellemünknek! — vissza is tértünk öseinkhez. Megérthetjük valahára azt, hogy valamint azok, kik szüléiket ifjú korukban elveszítik, azoknak szeretetétől, gyámolításától meg lévén fosztva árván maradnak, a szülői szent szeretetet nem szülőik rokonai- vagy barátaiiban, hanem egymásbar a testvérek közt találhatják fel, mely szeretet ha azelőtt tágabb is volt, most a szerencsétlenségben meg erősödött; mert természetes ösztönnél fogva igen is jól érzik, miszerint csak a közös szeretet fogja

öket fenntartani: épen ilyen helyzetben van árva nemzetünk is Európa közepén; ha mi kölcsönös szeretettel, testvéri bizalommal egyetértéssel nem tartjuk feni magunkat, a magyarok istene sem fog fentarthatni.

Hosszason nem voltam elhatározva: ha vajjon ezen százados ünnepet gyász- vagy örömnepnek tekintsem-e?! végre meggyőződtem, hogy az igenis örömnepünk.

Örömnepünk azért, mert holtnak tetszett nemzetünk tiz évi hosszas álmából fölébredt és életjelét adta; fölébredt úgy, mint tán soha sem volt, mert fölébredt mint egy nemzet, melyet sem valás, sem kásztok, sem politikai, sem magánérdek nem szakíthatnak széjjel; fölébredt úgy mintha egy volna; mindenki előtt csak a haza érdeke az első, minden egyéb háttérbe szorul. — Igen is örömnepünk ez, mert megmutattuk, hogy él a magyar nemzet, él pedig egységben. Mely hatalom az, a Mindenhatón kívül, mely egy ily nemzetet megsemmisíthetne?! Ugy van, nincs hatalom a földön, mely egy életben levő egyetértő nemzetet eltudna tiporni — mindenek felett egy oly nemzetet, mely multját tisztelni tudja s tisztelettel s követni vágyó elhatározással emlékezik ősei nagy tetteire, mely hajdan vészekkel küzdve, az óriási fergetegnek néha már meg is hajolva — nagy és dicső volt. — Igen is egy ily nemzet, mely a mai napon is fényes tanúságot tesz életbenlétéről — eltiporni nem lehet. Büszke vagyok, hogy nekem jutott azon sze-

rencse, hogy a székelység ezen fővárossában megtartani szándékozott nemzeti ünnepet én nyissam meg, azon nemes székely nemzet kebelében, melyet úgy tekinthetünk mint a nemzet édes anyját.

Volt idő — épen a Kazinczy ideje, és az aze-
lötti kor — midőn elég gyáva volt a nemzetnek egy
része elfeledkezni, hogy ő magyar; ekkor Erdély
magyarságának, s kivált a nemes székely nemzetnek
köszönte a nemzet, hogy szeretett nyelve fönma-
radt. — De hogy ezen boldogító öntudat továbbra is
boldogítson, szeressük véghetetlenül — mint az anya
szereti első csecsemő gyermekét — anyanyelvün-
ket, s valamint az ártatlan hajadon első szerelme
föllobbanása alkalmával, minden üdvét szerelme tár-
gyában látja központosítva: úgy mi is találjuk fel
minden üdvünket a haza szeretetében — s e szeretet
legyen oly szent, oly tartós, miszerint ha oly sze-
rencsétlenek lennénk, hogy megérnök az időt, midőn
ez érzést meghülni éreznök, kérjük a Mindenhatót
akkor, hogy inkább vegye el életünket, minthogy ez
érezést kihülni engedje.

Emlékbeszéd tanár, Molnár Jánostól.

Nemzetünk történeti csarnokában fénysugarak-
tól körülárasztottan tünt fel, születésének századik
évnapján a mult eseménydús év 10-ik havának 27-
kén, halhatlan férfiak egyikének dicső képe. S
nemzetünk fenállása, virágzása eszközeiről — az
emberiség egyetemes ezeljái szerint — kiválólag

gondoskodó magyar akadémia mint első s a nemzet közérzetének legbiztosabb képviselője, e kép alá szent kegyelettel emelt oltárt, melyen a hálás elismerés és hazafiság magasztos áldozatát a nagy férfiú szelleme előtt bemutatá, ragyogó megtiszteltetéssel igazolván azon boldogító meggyőződést, hogy a tiszta hon- és nemzetszeretet szilárd oszlopain nyugvó érdemek, kitünő tettek szerzőit, az el nem korcsult ivadék előtt, feledés fátyola soha nem fedezdi.

Igen tisztelt gyülekezeti oltárt emelt magyar akadémiánk az említett napon, mely, ihletett arczaitokról olvasom, *Kazinczy Ferencz* születésének 100-ik évnapja vala, azon kitünő férfiúnak, ki a kelet tájairól elköltözött s itt az európai népcsaládok között önálló, erős, hatalmas országot alkotott magyar nemzetünk fenállásának, régen kivivott tekintélyes helyzete megőrzésének legfőbb tényezőjét, édes anyanyelvünket és irodalmunkat fejlődésében bámulatosan elősegítvén, mivelődésünknek oly hatalmas lendületet adott, hogy már ma a miveltség szempontjából összemérés folytán is, kevésbé pirulhatunk világrészünk mivelte nemzetei előtt.

De az ünnepélyes megtiszteltetés nem nyilvánult csak akadémiánk keblében, vizhangra talált ez országszerte mindkét testvérhazában, nemzeti ünneppé avattatva fel, mindenhol megtartatott, hol csak a viszonyok és körülmények hatalma engedé.

E ritka jelenséget a nemzeti kegyelet természetes eredményének tartom én s ha a mivelte haj-

donkor bámulásra ragadó népei oltárokat emeltek közhasznu, rendkívüli egyéneik halhatlanítására s mint félisteneknek tiszteletére áldoztak: ugy magyar nemzetünk is méltán emelte fel kegyelete szent oltárát nagy férfianak dicső szelleme előtt, ez által is fényesen tanusítván hogy — — „hála égnek, van még lelke Árpád nemzetének.“

Gondolható-e t. gy. hogy nemzetünk ünnepe, Kazinczy emlékének hálás megújítása, e székely főváros és vidéke fiai és leányaiban mélyen viszhangzó húrokat ne érintett volna; gondolható-e, hogy minket ily magasztos jelentőségű nap készen nem talált?

Hiszen a történet tanusítása szerint a vitéz székely nemzet marosszéki, szinte legjelentékenyebb része, édes anyanyelvét mindig hiven ápolta, azt fejlődése, virágzása palladiumának tekintve gondosan tanulta s kevésbé tévedek, ha állítom, hogy általán legtisztábban is beszélte s beszél, — mire e székely főváros egyedüli közvetlen tényező volt. E székely főváros mondám, melynek keblében hosszú idők óta több a nemzeti nyelv és irodalomra jótékonyan befolyó intézetek léteztek; mellözve a többieket, csak azon egyet és nagy fontosságot emelem ki, mely „királyi tábla“ — ma is lelkesítőleg hangzó — név alatt virágzott. Ez öszpontosítá itt herczes hazánk, akkor alkotmányos országunk jeles, az igazgatás és igazságszolgáltatásban avatott férfiait; ez a fiatalságot, országunk virágát, kik amazoktól, mint vezéreiktől, tanítóiktól elméletileg és gyakorlatilag utasítva, részint az ország hivatali állomá-

sainak méltó tulajdonosaivá, részint a nemzet fejlődésének és hazá érdekeinek ép eszközlőivé képeztettek. Magas horderővel bírt ez az értelmiség fejlődésére, anyanyelvünk fokozatos fejlődésére, mit csak az tagadhatna t. gy. ki merész volna állítani a minden nagy, szép és igaz iránt lángoló ifjuság társalgási szellemének hiányát, és a nemzetiség ügye iránt való részvétlenséget.

Alaposan megezáfolja azt a tiszteletre méltó múlt: az említett intézet itt székelésének eredménye volt főként a „magyar nyelv-mívelő társaságnak“ létesülése e székely fővárosban, mely a múlt század utótizedében jövéen létre. Aranka Gy. buzgalma, erélye s kitartása által 16 évig állott fen, s csak akkor szünt meg tevékenysége, midőn Széphalom lett a magyar irodalom központja. És nagy Kazinczyk korszakot alkotott föllépése, Erdély nemzeti irodalmára részint közvetlen, részint Döbrentei által eszközlött jótékony befolyása is e székely fővárost választá működési térnek, 1817-ben újból kísérlet tétetvén a nyelv-mívelő társaság felállítására, s annak alaprajzát Döbrentei mint kir. táblai joggyakorló elkészítvén, a következő év Június 21-én nemes Marosszék gyűléstermében szép jövővel kecsegtető remények közt tárgyalatott, de sikerét, a körülmények mostohasága meghiúsítá.

Felesleges azonban t. gy. városunk és vidéke irodalomtörténeti jelentőségére több adatot felhoznom; elismerte ezt nagy Kazinczyak is midőn 1816-ban hérczes hazánkban tett utazása alkalmával e szé-

kely fővárosban párnapig mulatott s buvárkodott a Teleki-könyvtárban, teljes méltánnyal volt szly. fővárosunk buzgó nemzeties törekvései iránt.

Készen, hazafias részvétünk, irodalmunk iránti lelkesedésünk közepette talált tehát minket nemzeti nagy ünnepünk s magas örömmel betöltő bizonyosága annak ünnepélyes együttlétünk, mely legnagyobb megtiszteltetésben részesíti igénytelen személyemet, midőn nemzetünk halhatlan férfai érdemei előterjesztésével megbizott. A tárgy nagyszerűsége nekem csak rövid körvonalozást enged meg.

Kazinczyt nemzetünk őrszelleme már születésekor irodalmunk apostolává, főszentelt bajnokává választá. Állításomat élete elsőbb éveinek története igazolja: korán kitüntek magas lelkitehetségei, — ötödik évében kezdett, noha még csak nagy atyját követve, leveleket gondolni az érsemlyéni helység jegyzője tolla alá; kedves foglalkozása volt a könyvek vizsgálata s bámulta a festményeket, egyszersmind rajzolgatta is, ugyan csak öt éves korában írta szülőihez első levelét. De hosszas volna előadnom gyermek és fiatalkori munkásságának megragadó jeleneteit, csak azt emelem ki, hogy mind a mivelt hajdonkor, mind az új mivelt nemzetek remekirői tanulmányozásához gyorsan megszerezte a kulcsokat, és szorgalmas bányásztként aknáztá ki a századok kincseit, ezekkel nemzetét gazdagítandó.

Látnoki lelke jókor átértette a nagy Széchenyitől utána kifejezett tapasztalati igazságot, hogy „a nemzetek valódi ereje vadságon, fanatismuson

vágy tökéletes kimiveltségen alapul, közép ebben veszély nélkül nem lehet: — Látta hogy mi már ősi vadságunk nagy részét, mely ozmán dühének valaha határt vont, letettük; elhagyott bennünket a hitbéli viszátkodás, a hasonlós ördöge hála az égnek, de midőn ősi bálványunk megsemmisült szinte két nemzetiség között igen gyengék vagyunk, s mind addig azok is maradunk, míg azon fokra nem emelkedünk, melyről minden vadságot és rajongó erőszakot meggyőzhetünk. Szóval tisztán állott Kazinczy szemei előtt, hogy nem korlátlan bátorság s felhevült képzelet vagy testi erő, hanem csak polgári erény s felvilágosodott emberi elme teszük a nemzetek tartós sarkalóját!! Jól tudta végre, hogy nemzetünk felvilágosodásának egyedüli eszköze az édes anyanyelv s irodalom kifejlődése, követve tehát geniusa intő szózatát a magyar irodalom kiképzésére szentelte életét s áldozta fel hosszú pályája minden örömeit.

Önfeláldozó munkássága által egyike lett újabb irodalmunk alapítóinak, jöttevőinek. Mert nem lehet felednünk, irodalmunknak dús felvirágzását kiválóan három jeles férfaink: Révai, Kazinczy F. Kisfaludy K. lelkes bajnokainknak köszönhetjük, mindenik épen ott és úgy segítvén, mint irodalmunk benső szüksége, annak lépcsőzetes fejlődése igényelte.

Révaié az érdem nyelvtani alakjaink meghatározása s megállapításában; az ő szabályait fogadá el magyar akademiánk, és őt követék gon-

dos iróink kivétel nélkül. Kazinczy egy felsőbb, egy irodalmi nyelvet létesített, oly művészi prózával ajándékozván meg nemzetét, mely maiglan mintául szolgálhat. És Kisfaludy K. tudományra, művészetre egyaránt használható művészi álláspontra emelé. De ne távozzunk t. gy. ünnepélyünk tárgyának érdemétől, a hála szent érzelmével ismerjük el dicső szelleme előtt azon önfeláldozó munkásságot, melyet nem csak üdvteljes tervének elve kivívásában, hanem annak megvalósításában is kitüntetett. Kazinczy halhatlan érdeme, — Kölcseink szavait idézem, — hogy „izlést erőhöz csatolva kezdett a nyelvvel küzdeni oly korban, midőn az egy nagy és eredményteljes mozdulatra volt hajlandó, s izetlenség és gyöngeség által örökre hibás irányt vett volna. Ő a maga Gesnerétől a pannonhalmi útig minden írásait csinnal, hévvel s ifjui lélettel öntötte be, s ezáltal az írósereg figyelmét magához ragadván, irodalmunk új időszaka alapítója lön. Fellázított maga ellen sok író, s ezzel oly kilobbanást okozott, mely írókra s nemzetre villanyszikra gyanánt szolgált, munkált s az irodalom parányi körét kiszélesítette.“

Nyelvapostoli tiszte szerint a nagy és üdvös célnak kivitelére tanítványokat, barátokat szóval a nemzetiségért lángoló munkás egyéneket, honfiakat képezett és vont becses körébe; személyes látogatás, levelezés által ébresztett, buzdított; részvéte által sok mulólag kipattanni látszó szikrának marandóságot kölcsönözött, s ez által pótolá ki sok kezdő-

nek azt, mit boldogabb fekvésű népeknél az olvasó közönség első tapsai visznek véghez. Hány nem némult el akkor, mint a fogságba zárt fülemile, végképen; s hány nem fogott volna még elnémulni, ha ő a siriglan-buzgó nem nyujtott volna vigasztaló szót.

Kitünő részvéttel volt bérczes hazánk iránt, melyet verseiben, költeményeiben, s leveleiben nem egy helyen nevez hazájának, s méltán is mert kis Erdélyünk tartá fen s ápolá jelentékeny időn keresztül édes anyanyelvünket, hol az nemzeti fejedelmeink alatt igazgatási s törvényhozási nyelv volt s azután is bár megszorítva az maradott, nemzetünk felsőbb mint alsóbb osztályaiban pedig soha nem szűnt meg az ajkakon édesen hangzani. Sűrűn társalkodott bérczes hazánk nagyjaival, tudományos férfiaival s a szívélyes barátság néhányszor látogatásra hívá föl, hol egyik, hol másik erdélyi rokonszenvű hazafiához; önként értetődik t. gyülekezet! hogy mindezen részvét nyilvánulásának főrugója a nemzetiség és anyanyelv magas ügye vala, mint ezt erdélyi levelei s egyes költeményei világosan tanúsítják. Röviden:

Kazinczy érdeme a felsőbb, az irodalmi nyelv létesítése, prózája minden fogyatkozásai mellett örökre szép lesz; versein művészi kéz fog ismerszeni, s kivált epigrammái a költés koszorujában hervadatlan virágok maradnak; a nemzetet azonban főként az által tevő hálaadósává, hogy

„Szellem vala ő, mely a tespedő egészet oly sokáig csak nem egyedül elevenité s lépcső, melyen

egykorui magasbra emelkedhessenek, és a szerencsés maradék tetőre juthasson:“

„A sors talán nem fog bennünket elsülyeszteni s így eljön az idő, s szinte el is jött, midőn az ő s együttélők dolgozásai ragyogó művek által fognak elhomályosíttatni, csak a lélek, melyet az egésznek kölcsönzött, nem szünik meg folyvást ragyogni és munkálni, míg a nemzetség utolsó szikrája el nem hamvad!“

Ez oldalról kell őt főként méltatnunk, ki nyelvünk, irodalmunk apostolává szentelé magát, melyet mint őseink egyetlen hagyományát a századok pusztító vészei közül kevés hű kezek ragadhatának ki. E megmentett kincsnek birtokában mondhatjuk ma ismét:

„Jobb korunk jött; újra visszazállnak.

Édes kinja közt a gyógyulásnak
A kihalt vágy s elpártolt remény
Ujra égünk őseink honáért;

És érezzük minden érverését
Szent nevére feldobog szívünk,
És szenvedjük minden szenvedését.
Szégyenétől lánggra gerjedünk:“

Kazinczy, ismétlem, nyelvünk apostolává, bajnokává szentelé magát s valjon bajnoki küzdelmei nyertek-e méltó jutalmat? életében kétségtelenül nem, hanem ha keble magasztos öntudatában, mely tiszta szemei elől, fátyollal fedve be a mindennapiság kimélytelen tetteit, bántalmait csak a belső elégtelenség

boldogságát láttatja, s e fájó foltja az ilyen apotheosisnak bőven elég t. gy. örömünk tuláradozását korlátozni, midőn mélyen érezzük az intést, hogy minő olcsón, könnyen vásároljuk meg azt, egy nekünk vig órát előidézö ünnepélylyel, midőn az elődök nem fogták fel, vagy kellőleg nem méltányolták a geniust; de ez sorsa a geniusnak, míg a mulandóság határi közt vándorol, hordania kell a súlyos keresztet míg összeroskad, míg a kemény, néma göröngy felette diadalt ül, és ha a gondolkozóvá lett, elpirult ivadékok egyesültek, hogy emlékére tisztelet oszlopot emeljenek, ha tehetik is, csak poraira állíthatják fel.

Távozzunk azonban e sötét, magas örömünket megzavarni akaró képtől. Mi hálás ivadékai akarunk maradni eleinknek, kik közötti utazása s látogatása nagy Kazinczynknak valóságos diadalmenet volt, mint az ő erdélyi utazásáról Toldy megírta. Mi őszinte lélekkel csatlakozunk a nemzet hálája azon tetteges nyilvánulásához, mely szerint önfeláldozó hosszas és sok nekülözésekkel öszvekapcsolt, nemzetünkre oly jól-tévő életének színhelye Széphalom visszaszerzése, szóval dicső emlékének bármi módon eszköz-lendő megörökítése foganatba vétetett. Nagy szelleme iránti tiszteletünket azonban legméltóbban ugy bizonyítjuk bé, hogy

Forrón szeretjük és fogjuk szeretni nemzetiségünket, és annak legerősebb oszlopát édes anyanyelvünket, irodalmunkat; szent lesz az előttünk, mint minden népnek nyelve előtte szent, mit jogtalan kezekkel illetni, tőle elvenni, annyi mint életét gyökerén

megtámadni. Mi nyelvünkben ohajtunk élni s mint e székely főváros s Marosszék lakói, kik bérces hazánk magyarságának legerősebb védbástyáját alkotjuk, éber gonddal védendjük nemzeti mivelődésünk azon lobogóját, mely az egyetértés által erős kezeink közé bízott, és ahoz a szerencse minden változásai között elszántan ragaszkodva vagy dicsően hagyjuk át ivadékinkra, vagy védelmében tiszteletet érdemlőleg kívánunk elhullani.

Ugy tekintjük mindig e szly. fővárost, mint országunk egyik szövétnekhordozóját és szüntelen örködünk, hegy lángja kiolthatatlanul tündököljön, jótékony világot hintve nemzeti előhaladásunkra. Ugy tekintjük mint összefüző láncszemet a csak névben különböző, de valóban egy székely és magyar nemzet között, s megszeghellenül fogadjuk, hogy míg szőke Marósunk hullámai a nagy Tiszába ömlenek, magyarhoni testvéreinkkel jó és balsorsban egyaránt osztozunk.

Ohajtjuk ne oszoljon meg a magyar erő többé soha; szilárd „egyetértés tartsa össze fiait, hogy leküzdje haladása gátjait“ Virágozzék a két testvérből, mint öröme készült kert, melyben idegen a mi nyomorult; hol az ember méltósága szent, s melyben erény és ész a legszebb dísz.

S ti városunk és vidékünk érdemes leányai legyenek segédei a szebb jövőnek; vezessétek mint valaha Spárta anyái fiaitokat az érdem és erény mezejére; fejtsetek ki bennök már gyenge korukban honszerelmet, minden] szépre s nemesre

vágyat. Ekkor, oh ekkor beteljesedik jeles költőnk
Székelyföldön termelt gondolatja:

„Tán e népnek majdan a sasokkal
A magasha szárnyal gondolatja,
S a viharnak szabadság éneke
Hideg keblét egykoron meghatja.
S meglátjuk még szögzett szárnyainak
Napsugárhoz merész repülését
S meghalljuk tán hosszú ébredése
Villámokkal teljes mennydörgését.“

Kazinczy szelleméhez, Mentovich F-től.

A hőrczes Erdély e szerény zugából,
Hol a Marosnak csendes árja foly,
Oh Széphalomnak dicsőült halottja!
Lelkünk sirhalmodhoz zarándokol.

A szeretetnek lángjától hevülve
Megállunk itten, szent porod felett,
Hogy a magasztos hazafi öröme
Édes szavával beszéljünk veled.

Nem háborítani jöttünk siri álmod,
—Mely lélekvidámitó képeket
A hon javáról szó most is magának —
Mi vigasztalni jöttünk tégedet.

Eljöttünk szent örömmel elbeszélni:
Hogy előfává nőtt a csemete,
Melynek te egykor hű kertésze voltál,
Melyet kezded új földbe ültete.

Az irodalom gazdag előfája
Nemcsak magasan áll fejünk felett,
Hanem sokat veszített nemzetünknek
Egyetlen kincse és reménye lett.

KAZINCZY-EMLÉNYBOKOR.

Nehéz idők borultak e hazára,
Mióta tested földben szendereg,
Rettentő vész huzódott rajt' keresztül:
Mindent halomba döntő fergeteg.

Eldödeinknek minden szerzeménye,
Mely gazdaggá tevő e nemzetet,
A szörnyű harcban, gyászos pusztulásban
Egy rövid év alatt mind elveszett.

Csak egy maradt meg... a te oltoványod,
Melyet veritékkel öntözél:
Az irodalmat, büszke pálmafánkat
Nem dönthető ki a dühöngő szél!

Magasan hordja lombdús koronáját,
Mélyen bocsátja földbe gyökerét,
Nem félve a vihart, nem a magasban
Borongó felhő villámfegyverét.

Alomba-ringató daloknak árja
Hangzik szét gazdag lombjai alól;
Termékeny ága, a gyümölcs s virágok
Édes terhétől a földig hajol.

A dult kebelnek biztos menedéket,
Arnyékos sátrat képez, mely alatt,
A zord jelennek délsugára ellen,
Védelmet lel a fáradt gondolat.

Itt elfeledjük szenvedéseinket,
Kifáradott lelkünk elszenderül,
S a keserü valót elfátyolozni,
Szép álmoképek lengenek körül.

És boldogoknak érezzük magunkat
Ez illatos lomboknak árnyában,
Mint Hindostán mesés földén a hindu,
Ki boldog: ha egy pálmafája van.

Jól sejtő szellemed korán belátta :
 Hogy jön idő , midőn szükség leend
 Egy helyre , hol kisírjuk könyeinket
 És elfeledjük a sötét jelent. -

Oh! hogyha álmod fátyolán keresztül
 Elküldhetnéd lezárt tekinteted,
 És láthatnád , mily nagyra nőtt az eszme
 Mely lelked szentélyében eredett,

És láthatnád a testvér két hazában
 A kegyeletnek annyi szép jelét :
 Hogy tövisekkel volt pályád borítva :
 Ugy-e ugy-e , hogy elfelejtenéd?!.....

Igen... im eljövénk!... szent kegyelettel
 Sirodhoz gyűjtött a köz nemzetügy :
 Hogy koszorúját az elismerésnek
 Sok év után hantodra letegyük.

S emlékszobrot kezdjünk építeni rajta ,
 A mely fennálljon századokon át:
 Megkezdjük rajta a hazafi hála
 És szeretetnek emlékoszlopát.

Ugy van... mi megkezdjük csupán e szobrot,
 Szerény mérvben, miként tölünk telik ;
 Az unokák fogják majd befejezni
 Kik azt magasra, ógig emelik.!!

Ezen eredeti dolgozatok , valamint a szavalmányok- zene s énekkari előadások is kitünő lelkesedéssel lönek fogadva. Simonfi Kálmán, jeles zeneszerzőnk eleve értesülvén a megtartandó ünnepegyről megküldte a rendező grófhoz Thali Kálmán „Árpád apánk“ csinos költeményére írott dalszerzeményét leendő előadás végett, mely szünni

nem akaró tapsok közt több ízben ismételtetett. Az estélyt egy kedélyes vacsora fejezte be az „Aranykereszt” vendéglőben, hol lelkes felköszöntések közt poharak lönek üritve: gróf Széchenyi István, báró Eötvös József, gróf Dessewffi Emil, egri érsek Bartakovics Béla, kanonok Danielik, gróf Mikó Imre, gróf Teleki Domokos, gróf Bethlen Farkas, tanár Dósa Elek stb. jeles honfiainkért.

Ez estély tiszta jövedelme — a kiadások levonása után — 276 frt. 40 krt. teit újpénzben, mihez a következő önkéntes adakozások járulnak:

Tanár Mentovich Ferencz ivén: Dósa Elek 4 fr. Dósa Lajos 4 fr. Zeyk Sándor 4 fr. 50 kr. báró Kemény György 5 fr. gróf Lázár József 2 fr. Magyar Ferencz 2 fr. gróf Toldalagi Viktor 2 fr. 50 kr. gr. Bethlen Farkas 10 fr. b. Apor Károly 4 fr. 50 kr. b. Bálintit 10 fr. idősb gr. Teleki Domokos 4 fr. 50 kr. gróf Bethlen Gyula 5 fr. báró Huszár Adám 5 fr. Donáth Farkas 3 fr. Apor Gyula 5 fr. Turoczy István 3 fr. Bothos Kálmán 10 fr. Horváth Mihály 4 fr. Kovács Péter 5 fr. dr. Antal László 2 fr. Kormos János 5 fr. Gillyén Árpád 2 fr. gróf Bethlen Zsigmond 10 fr. b. Huszár Miklós 5 fr. Szilvásy Sándor 2 fr. Fekete Sándor 3 fr. Sándor János 5 fr. Összesen 129 fr. újpénzben.

Jenei Albert gyógyszerész ivén: Jenei Albert 1 fr. B. A. 10 kr. Cseke József 20 kr. Soos József 50 kr. Farkas Albert 1 fr. Szentpáli József 50 kr. Zeyk László 50 kr. Bárdosi János 1 fr. özvegy Görög Józsefné 1 fr. Erdélyi László 1 fr. Balog József 1 fr. András Ferencz 20 kr. Gál Dénes 20 kr. Öry Albert 1 fr. Izekucz Bogdán 1 fr. Álgya Dániel 2 fr. 50 kr. K. L. 50 kr. Vincze 40 kr. Fodor Elek 50 kr. Nagy t. Ferencz 50 kr. Sárkány Fábian 50 kr. Soltész Pál 50 kr. Lázár Adám 50 kr. Thuri József 1 fr. Csernát József 20 kr. Koronka Márton 50 krt. Összesen 17 frt. 80 kr.

Wittich József könyvárus ivén: Moldován György 2 fr. Egerházi 1 fr. 30 kr. Apor Gyula 1 fr. Szöllösi Samu 1 fr. 50 kr. Ajtai Lajos 1 fr. 5 kr. Lázár Adám 1 fr. 50 kr. Richtzeit 2 fr. Dobai György 1 fr. Ercse Mihály 55 krt. Összesen 11 forint 60 kr.

Ezek nyomán az adakozásokból begyűlt 158 fr. 40 kr. új p., mely az estély 276 fr. 60 kr-ra menő tiszta jövedelmével 435 forintot tett. Ezen összeg átadatott k. törvényszéki elnök Apor Károly bárónak, ki azt a Kazinczy-alapítvány bizottmányánál több vidéki e célra begyűlt adományokkal — kézbesítette.

Ez emlékezetes estélylyel összefüggőleg értesítenünk kell olvasóinkat, miszerint Lázár Mór gróf gondoskodott, hogy városunk s a vidéket lakó székelység részéről a kegyeletnek tartósabb emléke emeltesék. A nemes gróf önkéntes adakozásokat gyűjtött oly célból, hogy tíz éven keresztül „Kazinczyalapítvány“ czime alatt évenként egy **200** forintos szépirodalmi pályadíj tűzessék ki, — mint olvasóink hirlapok útján értesítve vannak — már a jelenővre is ki van tűzve a pályaföladat.

E pályadíj kezelésére fel lehetett volna kérni Akademiánkat vagy az erdélyi Muzeumot, a nemes gróf azonban az e körüli intézkedést a helybeli ref. főtanoda és cath. algymnasium tanári karának adta át. — Mi ez eljárást nem tartjuk erőmegoszlásnak; egyáltalában nem vagyunk barátai azon eszmének, hogy minden irodalmi mozgalom egyetlen helyre: Pestre vagy Kolozsvárra központossittassék, őszintén ohajtjuk: bár minden jelentékenyebb városunk szellemi munkásságnak válhatnék központjává! Mentől több helyen gyujtunk világot, annál jobban szétoszlik a sötétség. A nemes gróf e gondolatja, alapja lehet egy városunkból kiindulandó, s a székely népre jótékony hatást gyakorlandó szellemi mozgalomnak. Elhintett magnak tekintjük azt, mely az irodalom egy terepélyes előfájává nőheti ki magát, mely a Telekikönyvtár mellett épen a maga helyén fogna állani.

MENTOVICH F.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

SZÉCHENYI-gyászünnepély.

(Marosvásárhelyt) Május hó 12-ike volt az örökre emlékezetes nap, mely minket összegyűjtött a legnagyobb magyar gróf SZÉCHENYI ISTVÁN halála megünneplésére. Városunk ily szívből úgy, mint külsőleg általános gyászt nem látott. Mintegy tizezeren gyűltünk össze könyeinket egyesíteni a nagy halott fölött. Az ünnepély rendjét nyomatott s az előtti napon több száz példányban kiosztott program adta tudtul, melynek értelme szerint 8 óra tájt összegyűltünk az „Aranykereszt“ vendéglő elébe s a sétányon; innen fél 9-kor kettőnként hosszú menetet képezve — elől a nők, aztán férfiak — a rom. catholikusok egyházába seregeltünk, hol a gyászravatal, melyen kalpag és Teleky Mihály történeti emlékü kardja feküdt, nagyszámu égő gyertya és csillárok fényétől volt körül ragyogva, fölötté két nagy gyászlobogó, egyik Magyarhon, másik Erdély czimerével, ezek mellett négy kisebb ily felirattal. „E nagy temetkezés fölött, a két hon gyászban áll“ volt látható. A ravatalt az egész isteni tisztelet alatt magyar diszruhában kivontkarddal 22 városi és vidéki ifju vette körül. A halotti szertartást Hoppe es perest végezte egész személyzetével, melyben néhány vidéki lelkész is részt vett.

11 óratájban a reformátusok várbeli egyházába vonult a díszes menet, az egyház előtti dombon a ref. ifjuság volt gyászlobogóval felállítva. Benn az egyházban a szószerk fölé egy fekete zászló hajlott, rajta e fölírat: „Meghalt a test“ s ezzel szembe háromszinü lobogón olvztatása vala olvasható: „de él és élni fog a szellem“.

Az orgona alatti gyásztakarón e jámbus-sort olvastuk: „Emléke él míg egy magyar leendő“ Molnár János tanár tartott egy valódi szív és lélekhez szóló könyörgést, Péterfi József esperes népszerű beszédben hiven tolmácsolá nagy halottunk érdemeit, közben a ref. iskolai énekar, jeles vezetőjük alatt, meghatóan énekelt. Innen előbbi renddel a göröggyesültek egyházába mentünk, melynek kapujában Krisán szászrégeni esperes lelkes beszéddel üdvözlé a menetet. Az isteni tiszlet t végeztével 2 óratájban a piacon a városház előtti térre jöttünk vissza. Megjegyzendő mikép e díszmenet a három hitfelekezet egyházaiba 200 égő fáklya közt folytatta útját. A városház előtti térre érkezve a fáklyamaradványok halomra lőnek hányva, melyeknek égbeemelkedő szurokfüstje gyász-obelisket képezett. Meglepő volt a mint ez oszlopot hatalmas körben körülvéve Bereczki Sándor hazánkfia érzhangjával a „szózat“-ba kezdett, első versszakát, lövegeinket leemelve, elénekeltük. Ezekután csendben hazaoszlott mindenki, hogy családi körben fejezze be a gyászünnepet. — A rendezésben több buzgó hazánk fia vett részt, a nélkül, hogy ez által az ünnepély egysége szenvedett volna. Kitünő érdeme van a cath. egyház földszítésében s a fáklyásmenet rendezésében Lázár Mór grófnak. A ref. egyház földszítése és dévizei megválasztásának érdeme Toldalagi Mihály grófort illeti, kik e hazai ügy körül elismerésreméltó buzgalmat fejtettek ki. A göröggyesültek egyháza földszítését Fülöp József és Szabó Demeter helybeli kereskedőknek köszönhetjük.

(Nyárad-Szeredában) is megtartotta a nyárad-melléki székelység május 28-án a közfájdalom ez ünnepét. Daczára annak, hogy az ünnepnapját megelőzőtt egész éjen át szakadatlanul hullott a zápor, daczára a folytonoson borús és esővel fenyegető időuek, több ezerezen gyültek össze e történeti emlékü kis helységben. Eleinte a szabadban akarták ez ünnepélyt megtartani, de a nem kedvező idő a szük egyházba szorítá a nagyszámu népnek egy kis töredékét, kik 200 székely ifju által képzett sorfal közt vonultak az egyházba, hol egyszerű szívből jött és szívhez szóló imát mondott el Balog Sámuel helyi ref. lelkész, meglepőleg jeles emlékbeszédet artott Szász Károly kebeleli lelkész. A nők és férfiakból álló s jelesen működött énekkart Bereczki Sándor hazánkfia vezénylette. Az ünnepély a „hymnus“ sal lön befejezve.